B. K. MERCANTILE BANK LAW COLLEGE, PALANPUR
Handouts
Subject: -Human Rights

- **માનવ અધિકાર એટલે શું?**

- માનવ અધિકાર એ મૂળભૂત અધિકારો અને સ્વતંત્રતાઓ છે જે વિશ્વની દરેક વ્યક્તિ સ્વાભાવિક રીતે હકદાર છે. દરેક વ્યક્તિ, તેના અથવા તેણીના માનવ હોવાના કારણે, અમુક મૂળભૂત અને અવિભાજ્ય અધિકારો ધરાવે છે, જેને માનવ અધિકાર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આવા અધિકારો વ્યક્તિને તેના જન્મની ક્ષણથી જ સોંપવામાં આવે છે અને તેથી તેની જાતિ, સંપ્રદાય, ધર્મ, લિંગ અથવા રાષ્ટ્રીયતાને ધ્યાનમાં લીધા વિના તેનો જન્મસિદ્ધ અધિકાર માનવામાં આવે છે. દરેક માનવીને કેટલાક મૂળભૂત અધિકારો મળવા પાત્ર છે, જેને કોઈ છીનવી શકતું નથી. જેમ કે આવા અધિકારો મનુષ્યના નૈતિક અને ભૌતિક ઉત્થાન માટે અને તેની સુખાકારી માટે એકદમ જરૂરી છે, તેથી તેને મૂળભૂત અધિકારો, મૂળભૂત અધિકારો, જન્મજાત અધિકારો, કુદરતી અધિકારો અને જન્મ અધિકારો તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે.

- માનવ અધિકારો એવા અધિકારો છે કે જેને દરેક મનુષ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર ધરાવે છે અને તેમના રક્ષણનો પણ અધિકાર ધરાવે છે. આ અધિકારો પાછળનો ગર્ભિત ખ્યાલ એ છે કે તમામ સ્ત્રીઓ, પુરુષો અને બાળકોને તે અધિકારો છે. તમામ સમાજો અને સંસ્કૃતિઓમાં આ અધિકારો એક યા બીજા સ્વરૂપે અસ્તિત્વ ધરાવે જ છે. આ અધિકારોનું સમકાલિન આંતરરાષ્ટ્રીય નિવેદન એ 'માનવ અધિકારોની વૈશ્વિક ઘોષણા(Universal Declaration of Human Rights).

- આ ઘોષણામાં 2 પ્રકારના અધિકારો છે. એક છે નાગરિક અને રાજકીય અધિકારો અને બીજા છે આર્થિક, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક અધિકારો. ઘોષણા કહે છે કે આ બંને પ્રકારના અધિકારો લોકોને ભય અને અછતમાંથી સ્વતંત્રતા બક્ષે છે. બંને પ્રકારના અધિકારોનું જગતમાં સ્વતંત્રતા, ન્યાય અને શાંતિના પાયા તરીકે રક્ષણ થવું જોઈએ

- **માનવ અધિકારોનો ઇતિહાસ:-**

માનવાધિકારનો પાયો પુનરુજ્જીવનના માનવતાવાદના યુગ દરમિયાન શરૂ થયો હતો . ધર્મના યુરોપિયન યુદ્ધો અને સત્તરમી સદીના ઇંગ્લેન્ડના સામ્રાજ્યના ગૃહ યુદ્ધોએ ઉદારવાદની ફિલસૂફીને જન્મ આપ્યો અને અઢારમી સદીના જ્ઞાનકાળ દરમિયાન કુદરતી અધિકારોમાંની માન્યતા યુરોપિયન બૌદ્ધિક સંસ્કૃતિની કેન્દ્રિય ચિંતા બની . કુદરતી અધિકારોના વિચારો , જેનો કુદરતી કાયદામાં આધાર હતો , તે સદીના અંતમાં થયેલી અમેરિકન અને ફ્રેન્ચ ક્રાંતિના મૂળમાં રહેલો હતો , પરંતુ માનવ અધિકારનો વિચાર પાછળથી આવ્યો. ઓગણીસમી સદીમાં લોકશાહી ઉત્ક્રાંતિએ વીસમી સદીમાં સાર્વત્રિક મતાધિકારના આગમનનો માર્ગ મોકળો કર્યો . બે વિશ્વ યુદ્ધોએ માનવ અધિકારોની સાર્વત્રિક ઘોષણા ની રચના તરફ દોરી .

8મી સદીઓ દરમિયાન કુદરતી કાયદાની વિચારસરણીનું પ્રભુત્વ હતું. તે સમયે કુદરતી કાયદો એટલે અધિકારો(Natural Rights)ના અર્થમાં સ્વીકાર થતો હતો. ગેલેલિયો અને ન્યૂટનની શોધો, થોમસ હોબ્સનો ભૌતિકવાદ, રેને ડેકાર્ટ બુદ્ધિવાદ (Rationalism), બેન્ડિકટ સ્પિનોઝાનો આસ્તિકવાદ, ફ્રાન્સિસ બેકનનો અનુભવવાદ વગેરેથી કુદરતી કાયદાની વિચારસરણીને ઉત્તેજન મળ્યું હતું. 18મી સદીમાં જ્હોન લોક, મોન્ટેસ્ક્યુ, વોલ્ટરે અને રુસોનાં લખાણોથી તર્કવાદી અભિગમ(Rational approach)નો સ્વીકાર થયો. 1688ની ક્રાંતિનાં કારણે કેટલાંક માનવ અધિકારો સ્પષ્ટ રીતે ઉભરી આવ્યા. જ્હોન લોકે અને અન્ય લેખકોએ માત્ર

તર્કયુક્ત અભિગમની હિમાયત કરી અને ધાર્મિક માન્યતાઓ તેમજ આર્થિક અને સામાજિક નિયંત્રણોનો વિરોધ કર્યો.

કોઈપણ દેશકાળ કે સંસ્કૃતિનાં બંધન વિના તમામ કાનૂની નિષ્ણાતો, તત્ત્વચિંતકો તેમજ નૈતિકવાદીઓ હવે એ બાબતે સંમત છે કે દરેક માનવને કેટલાક મૂળભૂત અધિકારો છે. અત્યાર સુધીમાં અંગ્રેજ, અમેરિકન, ફ્રેંચ, મેક્સિકન, રશિયન તેમજ ચીન ક્રાંતિઓ આપણે જોઈ છે. તેનાં પરિણામે માનવ અધિકારોના વિખ્યાત સમર્થક શ્રી Guis Henkinના શબ્દોમાં કહીએ તો, "Essentially Universal acceptance of human rights in principle"નો સ્વીકાર થયો છે. આજે કોઈ પણ રાજ્ય કે સરકાર માનવ અધિકારોની વિચારસરણીથી વિરુદ્ધ જવાની હિંમત કરી શકે નહિ.

- **માનવ અધિકારોનું મહત્વ અને સ્વરૂપ:-**

-માનવ અધિકારોનો ઐતિહાસિક વિકાસક્રમ જોયા પછી આપણને ખાતરી થાય છે કે માનવ અધિકારોનાં મૂળ 16મી સદીમાં અને 17મી સદીમાં થયેલ ક્રાંતિ અને રાજકીય બનાવોમાં નજરે પડે છે. આપણે એ પણ જોયું કે આંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે માનવ અધિકારો અંગેની જાગૃતિ બીજા વિશ્વયુદ્ધ પછી જોવા મળે છે. માનવ અધિકારોની વાત આખરે તો માનવીય અભિગમ અથવા માનવતાવાદી વિચારસરણી રજૂ કરે છે. માનવ અધિકારોની વાત કાંઈ નવી નથી. કારણ કે માનવ અધિકારો, માનવતાવાદી અભિગમ માનવની પ્રગતિ, સુખ અને શાંતિ માટેની ચળવળ છે. માનવવાદ દરેક માનવો ગૌરવપૂર્ણ રીતે મુક્તજીવન જીવવાનો અધિકાર સ્વીકારે છે. માનવ અધિકારોનો સ્વીકાર એટલે કે જે માનવ હિતો અને માનવની વિચારશક્તિને સર્વોચ્ચ પ્રાધાન્ય આપે છે. માનવ અધિકારોમાં માનવ ગૌરવ મુખ્ય છે. માનવ આદિકાળથી સ્વાતંત્ર્ય માટે ઝંખના કરતો આવ્યો છે, પરંતુ માનવના વ્યક્તિગત સંજોગો, આર્થિક, સામાજિક અને રાજકીય વાતાવરણ અને ધર્મમાં તેની આસ્થા વગેરે કારણોસર માનવામાં રહેલ ગુણો અને શક્તિઓ પ્રગટ થવાનો પૂર્ણ અવકાશ રહેતો નથી. તેથી માનવ અધિકારોએ રાજ્યસત્તાએ રચેલ એવી પ્રથા છે કે જેમાં દરેક માનવને પોતાની શક્તિ મુજબ વિકાસ કરવાની પૂર્ણ તક પ્રાપ્ત થાય છે. દરેક માનવ સંગઠન કે સમાજનો આખરી હેતુ માનવ વિકાસનો જ હોય છે.

માનવ અધિકારોનું વર્ગીકરણ:-

૧. દીવાની અને રાજકીય અધિકારો

૨.આર્થીક , સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક અધિકારો

3. એકય અધિકારો

-દીવાની અને રાજકીય અધિકારો પર આંતરરાષ્ટ્રીય દસ્તાવેજ

16 ડિસેમ્બર 1966 ના જનરલ એસેમ્બલી ઠરાવ 2200A દ્વારા હસ્તાક્ષર, બહાલી અને પ્રવેશ માટે અપનાવવામાં આવ્યું અને ખોલવામાં આવ્યું, અમલ- 23 માર્ચ 1976,

અનુચ્છેદ:-1

1. તમામ લોકોને સ્વ-નિર્ણયનો અધિકાર છે. તે અધિકારના આધારે તેઓ મુક્તપણે તેમની રાજકીય સ્થિતિ નક્કી કરે છે અને મુક્તપણે તેમના આર્થિક, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક વિકાસને આગળ ધપાવે છે.

2. તમામ લોકો, તેમના પોતાના હેતુઓ માટે, પરસ્પર લાભના સિદ્ધાંત અને આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદાના આધારે, આંતરરાષ્ટ્રીય આર્થિક સહકારથી ઉદ્ભવતા કોઈપણ જવાબદારીઓ માટે પૂર્વગ્રહ વિના તેમની કુદરતી સંપત્તિ અને સંસાધનોનો મુક્તપણે નિકાલ કરી શકે છે. કોઈ પણ સંજોગોમાં લોકોને તેના પોતાના નિર્વાહના સાધનથી વંચિત ન રાખી શકાય.

3. વર્તમાન કરારના રાજ્યો પક્ષો, જેમાં બિન-સ્વ-શાસન અને ટ્રસ્ટ પ્રદેશોના વહીવટની જવાબદારી હોય તેવા લોકો સહિત, સ્વ-નિર્ણયના અધિકારની અનુભૂતિને પ્રોત્સાહન આપશે, અને સંયુક્ત રાષ્ટ્રના ચાર્ટરની જોગવાઈઓને અનુરૂપ તે અધિકારનો આદર કરશે.

અનુચ્છેદ:-2

1. વર્તમાન કરારના પ્રત્યેક રાજ્ય પક્ષ તેના પ્રદેશની અંદરની તમામ વ્યક્તિઓને આદર આપવા અને તેની ખાતરી કરવા માટે બાંયધરી આપે છે અને તેના અધિકારક્ષેત્રને આધીન વર્તમાન કરારમાં માન્યતા પ્રાપ્ત અધિકારો, જાતિ, રંગ, લિંગ, ભાષા, ધર્મ, રાજકીય અથવા અન્ય અભિપ્રાય, રાષ્ટ્રીય અથવા સામાજિક મૂળ, મિલકત, જન્મ અથવા અન્ય સ્થિતિ જેવા કોઈપણ પ્રકારના ભેદ વિના.

2. જ્યાં હાલના કાયદાકીય અથવા અન્ય પગલાં દ્વારા પહેલાથી જ પ્રદાન કરવામાં આવ્યું નથી, ત્યાં વર્તમાન કરારના દરેક રાજ્ય પક્ષ તેની બંધારણીય પ્રક્રિયાઓ અનુસાર અને વર્તમાન કરારની જોગવાઈઓ અનુસાર, હાલના કરારમાં માન્ય અધિકારોને અસર કરવા માટે જરૂરી હોય તેવા કાયદા અથવા અન્ય પગલાં અપનાવવા માટે જરૂરી પગલાં લેવાનું બાંયધરી આપે છે.

3. હાલના કરારના પ્રત્યેક રાજ્ય પક્ષ બાંયધરી આપે છે:

(a) ખાતરી કરવા માટે કે કોઈપણ વ્યક્તિ કે જેના અધિકારો અથવા સ્વતંત્રતાઓ અહીં માન્ય છે તેનું ઉલ્લંઘન કરવામાં આવ્યું છે તેની પાસે અસરકારક ઉપાય હશે, તેમ છતાં કે ઉલ્લંઘન સત્તાવાર ક્ષમતામાં કામ કરતી વ્યક્તિઓ દ્વારા કરવામાં આવ્યું છે;

(b) એ સુનિશ્ચિત કરવા માટે કે આવા ઉપાયનો દાવો કરતી કોઈપણ વ્યક્તિ પાસે સક્ષમ ન્યાયિક, વહીવટી અથવા કાયદાકીય સત્તાવાળાઓ દ્વારા અથવા રાજ્યની કાનૂની વ્યવસ્થા દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલ અન્ય કોઈ સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા નિર્ધારિત કરવાનો તેમનો અધિકાર છે અને ન્યાયિક ઉપાયની શક્યતાઓ વિકસાવવા માટે;

(c) જ્યારે મંજૂર કરવામાં આવે ત્યારે સક્ષમ સત્તાવાળાઓ આવા ઉપાયોનો અમલ કરશે તેની ખાતરી કરવા.

અનુચ્છેદ:-3

વર્તમાન કરારના રાજ્યો પક્ષો વર્તમાન કરારમાં નિર્ધારિત તમામ નાગરિક અને રાજકીય અધિકારોના ઉપભોગ માટે પુરુષો અને સ્ત્રીઓના સમાન અધિકારની ખાતરી કરવા માટે બાંયધરી આપે છે.

અનુચ્છેદ:-4

1.જાહેર કટોકટીના સમયે જે રાષ્ટ્રના જીવનને જોખમમાં મૂકે છે અને જેનું અસ્તિત્વ સત્તાવાર રીતે જાહેર કરવામાં આવ્યું છે, વર્તમાન કરારના પક્ષકારો હાલના કરાર હેઠળની તેમની જવાબદારીઓથી અવગણનાના પગલાં લઈ શકે છે જે પરિસ્થિતિની આવશ્યકતાઓ દ્વારા સખત રીતે જરૂરી છે, જો કે આવા પગલાં તેમની અન્ય જવાબદારીઓ સાથે અસંગત ન હોય તો આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદા અને કાયદા હેઠળની ગેરરીતિઓ સાથે અસંગત ન હોય. રંગ, જાતિ, ભાષા, ધર્મ અથવા સામાજિક મૂળ.

2. આ જોગવાઈ હેઠળ કલમ 6, 7, 8 (ફકરો I અને 2), 11, 15, 16 અને 18 માંથી કોઈ અપમાન કરી શકાશે નહીં.

3. હાલના કરારનો કોઈપણ રાજ્ય પક્ષ પોતાને અવમાનના અધિકારનો લાભ લેતો હોય, તે સંયુક્ત રાષ્ટ્રના મહાસચિવના મધ્યસ્થી દ્વારા, હાલના કરારના અન્ય રાજ્યોના પક્ષોને તાત્કાલિક જાણ કરશે, તે જોગવાઈઓ કે જેનાથી

તેણે અપમાન કર્યું છે અને તે કયા કારણોસર કરવામાં આવ્યું હતું. તે જ મધ્યસ્થી દ્વારા, જે તારીખે તે આવા અપમાનને સમાપ્ત કરે છે તે તારીખે વધુ સંદેશાવ્યવહાર કરવામાં આવશે.

<u>અનુચ્છેદ:-5</u>

1. હાલના કરારમાં કંઈપણ કોઈપણ રાજ્ય, જૂથ અથવા વ્યક્તિ માટે કોઈપણ પ્રવૃત્તિમાં જોડાવાનો અથવા અહીં માન્યતા પ્રાપ્ત કોઈપણ અધિકારો અને સ્વતંત્રતાઓના વિનાશના ઉદ્દેશ્યથી અથવા વર્તમાન કરારમાં પૂરી પાડવામાં આવેલ તેની મર્યાદા કરતાં વધુ હદ સુધી કોઈ કાર્ય કરવા માટેના કોઈપણ અધિકારને સૂચિત કરવા માટે અર્થઘટન કરી શકાય નહીં.

2. કાયદા, સંમેલનો, વિનિયમો અથવા રિવાજોને અનુસંધાનમાં કોઈપણ રાજ્ય પક્ષમાં માન્યતા પ્રાપ્ત અથવા અસ્તિત્વમાં છે તેવા મૂળભૂત માનવ અધિકારોમાંથી કોઈપણ પર કોઈ પ્રતિબંધ અથવા અપમાન રહેશે નહીં કારણ કે વર્તમાન કરાર આવા અધિકારોને માન્યતા આપતો નથી અથવા તે તેમને ઓછી અંશે માન્યતા આપે છે.

<u>અનુચ્છેદ- 6 :-</u>

(1) દરેક માનવને જીવનનો અંતર્ગત અધિકાર છે. આ અધિકારનું કાયદાથી રક્ષણ કરવામાં આવશે. કોઈ પણ વ્યક્તિને તેનાં જીવનથી મનસ્વી રીતે વંચિત કરવામાં આવશે નહીં.

(2) જે દેશોમાં દેહાતદંડની સજાની જોગવાઈ નાબૂદ કરાયેલ નથી. તે દેશોમાં ગુનો થયાના સમયે પ્રવર્તમાન કાયદા મુજબ સૌથી ભયંકર ગુનાઓ માટે જ અને નહીં કે વર્તમાન સમજૂતીની જોગવાઈઓ અથવા જાતિ મૂલોચ્છેદ ગુના નિવારણ અને શિક્ષાની સમજૂતી (Convention on the Prevention and Punishment of the Chime of Genocid)ની જોગવાઈ વિરુદ્ધ નહીં કરી શકાય.

(3) જ્યારે જાતિ મૂલોચ્છેદના ગુના બદલ દેહાતદંડની સજા કરવાની હોય, ત્યારે જાતિ મૂલોચ્છેદ ગુના નિવારણ અને શિક્ષાની સમજૂતીની જોગવાઈઓ હેઠળ ધારણ કરેલ જવાબદારીમાંથી કોઈ રાજ્ય પક્ષકારને દૂર રહેવાની સત્તા મળતી હોવાનું સમજવામાં આવશે નહીં.

(4) દેહાતદંડની સજાનું ફરમાન કરાયેલ કોઈ પણ વ્યક્તિને સજાની માફી કે ઘટાડો મેળવવાનો અધિકાર રહેશે. તમામ પ્રસંગોમાં સજામાં સંપૂર્ણ માફી, માફી કે ઘટાડો આપી શકાય.

(5) 18 વર્ષથી નીચેની વ્યક્તિઓએ કરેલ ગુના બદલ દેહાતદંડની સજા આપી શકાશે નહીં કે સગર્ભા સ્ત્રીઓ પર તેનો અમલ કરવામાં આવશે નહીં.

(6) આ અનુચ્છેદથી આ સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારને દેહાતદંડની સજામાં વિલંબ કે તેની નાબૂદી કરતાં અટકાવતી હોવાનું સમજવામાં આવશે નહીં.

<u>અનુચ્છેદ - 7 :</u>

કોઈ પણ વ્યક્તિને ત્રાસદાયક, ક્રૂરતાપૂર્વક અમાનવીય કે અપમાનજનક વ્યવહાર કે શિક્ષા કરવામાં આવશે નહીં, કોઈ પણ વ્યક્તિને તેની મુક્ત સંમતિ સિવાય તબીબી કે વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગને આધીન બનાવવામાં આવશે નહીં.

<u>અનુચ્છેદ - 8 :</u>

(1) કોઈ પણ વ્યક્તિને ગુલામ બનાવાશે નહીં, કોઈ પણ સ્વરૂપમાં ગુલામી અને તેના વેપાર પર પ્રતિબંધ રહેશે.

(2) કોઈ પણ વ્યક્તિને દાસ બનાવવામાં આવશે નહીં.

(3) (એ) કોઈ પણ વ્યક્તિને ફરજિયાત મજૂરી કે વેઠ માટે ફરજ પાડી શકાશે નહીં;

(બી) જે દેશોમાં સખત મજૂરી સાથે ગુના બદલ સજા કરવામાં આવતી હોય, તે દેશોમાં સક્ષમ અદાલત તરફથી સખત મજૂરી સાથે કેદની શિક્ષા કરતાં ફકરો (એ) અટકાવતું નથી.

(સી) આ ફકરા માટે ફરજિયાત મજૂરી કે વેઠમાં નીચેનાનો સમાવેશ થતો નથી :

(i) અદાલતના કાયદેસર હુકમના પરિણામે અટકાયત હેઠળ રહેલ કોઈ વ્યક્તિએ અથવા આવી અટકાયતમાંથી શરતી મુક્તિ દરમિયાન કોઈ વ્યક્તિએ સામાન્ય રીતે, પેટા ફકરા (બી)માં ઉલ્લેખિત કરવું પડતું કોઈ કામ અથવા સેવા;

(ii) લશ્કરી સ્વરૂપની કોઈ પણ સેવા અને જે દેશોમાં જ્યાં પ્રામાણિક વાંધો માન્ય રખાતો હોય, ત્યાં કાયદાથી આવા પ્રમાણિક વાંધો રજૂ કરનારની કોઈ પણ રાષ્ટ્રીય સેવા;

(iii) સમાજના જીવન કે આરોગ્યને ખતરારૂપ કટોકટી કે દુર્ઘટનાના પ્રસંગોમાં લેવાયેલ કોઈ પણ સેવા:

(iv) સામાન્ય નાગરિક જવાબદારીનો ભાગ બને તેવું કોઈ પણ કામ કે સેવા.

અનુચ્છેદ - 9 :

(1) દરેકને વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્ય અને સુરક્ષાનો અધિકાર છે. કોઈ પણ વ્યક્તિને મનસ્વી ધરપકડ કે અટકાયતને આધીન બનાવાશે નહીં કોઈપણ વ્યક્તિને કાયદા મુજબનાં કારણો અને કાયદા સ્થાપિત કાર્યવાહી સિવાય તેનાં જીવનથી વંચિત કરવામાં આવશે નહીં.

(2) જેની ધરપકડ કરવામાં આવે તેની ધરપકડ વખતે જ તેની ધરપકડનાં કારણો જણાવવામાં આવશે અને તરત જ તેની સામેના આરોપોની જાણ કરવામાં આવશે.

(3) ફોજદારી ગુનાસર ધરપકડ કે અટકાયત કરાયેલ વ્યક્તિને ન્યાયાધીશ કે કાયદાથી અધિકૃત કરાયેલ અન્ય અધિકારી સમક્ષ તેની ન્યાયિક સત્તા વાપરવા માટે રજૂ કરાશે અને વાજબી સમયમાં સુનાવણી કે મુક્તિ માટે હક્કદાર બનશે. સુનાવણીની રાહ જોઈ રહેલ વ્યક્તિઓને હવાલાતમાં અટકાયતમાં રાખવાનો સામાન્ય નિયમ ગણાશે નહીં. પરંતુ ન્યાયિક કાર્યવાહીના કોઈ પણ તબક્કે સુનાવણી માટે હાજર રહેવાની પ્રત્યાભૂતિને આધીન મુક્ત કરી શકાય અને પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય, ચુકાદાનો અમલ કરી શકાય.

(4) જે વ્યક્તિ ગેરકાયદે ધરપકડ કે અટકાયતનો ભોગ બનેલ હોય તેને વળતરનો અમલપાત્ર અધિકાર રહેશે.

અનુચ્છેદ - 10 :

(1) પોતાના સ્વાતંત્ર્યથી વંચિત કરાયેલ તમામ વ્યક્તિઓ સાથે માનવતાપૂર્વકનો અને વ્યક્તિના અંતર્ગત ગૌરવના સન્માન સાથે વ્યવહાર કરવામાં આવશે.

(2) (એ) અપવાદરૂપ સંજોગો સિવાય આરોપીઓને સજા પામેલ વ્યક્તિઓ કરતાં અલગ રાખવામાં આવશે અને તેમની સાથે માનવના ગૌરવને અંતર્ગત સન્માન સાથે માનવતાપૂર્ણ વ્યવહાર કરવામાં આવશે.

(બી) બાળ ગુનેગારોને પુખ્તવયના ગુનેગારો કરતાં અલગ રાખવામાં આવશે અને તેમને શક્ય તેટલી જલદીથી નિર્ણય માટે રજૂ કરવામાં આવશે.

(3) જેનો જરૂરી હેતુ કેદીઓની સુધારણા અને સામાજિક પુર્નવસવાટ હશે તે સુધારક પ્રથામાં કેદીઓ સાથે વ્યવહાર કરવામાં આવશે. બાળ ગુનેગારોને પુખ્તવયના ગુનેગારો કરતાં અલગ રાખવામાં આવશે અને તેમની વય અને કાનૂની દરજ્જાને અનુરૂપ તેમની સાથે વ્યવહાર કરવામાં આવશે.

અનુચ્છેદ - 11 :

કોઈપણ વ્યક્તિની કરારજન્ય જવાબદારી પૂર્ણ કરવાની અસમર્થતાના જ કારણસર તેના પર દંડ લાદવામાં આવશે નહીં.

અનુચ્છેદ - 12 :

(1) રાજ્યના વિસ્તારમાં કાયદેસર રહેતી દરેક વ્યક્તિને, તે પ્રદેશમાં હરવાફરવાના સ્વાતંત્ર્ય અને પોતાનું નિવાસસ્થાન પસંદ કરવાના સ્વાતંત્ર્યનો અધિકાર રહેશે.

(2) દરેક વ્યક્તિને પોતાના દેશ સહિત, કોઈ પણ દેશ છોડવાનું સ્વાતંત્ર્ય રહેશે.

(3) ઉપર નિર્દિષ્ટ કરાયેલ અધિકારો, કાયદાથી જોગવાઈ કરાયેલ અને રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા, જાહેર વ્યવસ્થા. જાહેર આરોગ્ય કે નૈતિકતા અથવા અન્ય વ્યક્તિઓના અધિકારો કે સ્વાતંત્ર્યના રક્ષણ માટે જરૂરી હોય તે સિવાય, કોઈ નિયંત્રણોને આધીન બનશે નહીં. અને આવાં નિયંત્રણો વર્તમાન સમજતીથી માન્ય કરાયેલ અન્ય અધિકારો સાથે સુસંગત હોવા જોઈએ.

(4) કોઈ પણ વ્યક્તિને તેના પોતાના દેશમાં પ્રવેશ કરવાના અધિકારથી મનસ્વી રીતે વંચિત કરવામાં આવશે નહીં

અનુચ્છેદ - 13:

આ સમજુતીના રાજ્ય પક્ષકારનાં વિસ્તારમાં કાયદેસર રીતે રહેતા કોઈ પરદેશીને કાયદા અનુસાર લેવાયેલ નિર્ણય પ્રમાણે જ તગેડી શકાય, અને રાષ્ટ્રીય સુરક્ષાનાં ફરજિયાત કારણો હોય તે સિવાય, અને પોતાની હકાલપટ્ટી સામે તેને કારણો રજૂ કરવાની છૂટ આપવામાં આવશે અને તેને સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા રીવ્યુ કરાવવાનો અધિકાર રહેશે અને તે હેતુ માટે રજૂઆત કરવાનો તેને અધિકાર રહેશે.

અનુચ્છેદ:-13 ક્યારે લાગુ પડે તે સંબંધી સર્વોચ્ચ અદાલતે તાજેતરના એક કેસ'માં ઠરાવેલ છે કે જ્યારે કોઈ વિદેશી પોતાના દેશ સિવાયના દેશના વિસ્તારમાં કાયદેસર પ્રવેશ કરેલ હોય ત્યારે તેને અનુ 13 લાગુ પડે છે.

અનુચ્છેદ - 14 :

(1) અદાલતો અને ન્યાયપંચો સમક્ષ તમામ વ્યક્તિઓ સમાન છે. પોતાની સામેના ફોજદારી ગુનાના આરોપમાં અથવા કાયદામાં થયેલ દાવામાં તેના અધિકારો અને જવાબદારીઓના નિર્ણયમાં દરેકને કાયદા સ્થાપિત સક્ષમ, સ્વતંત્ર અને તટસ્થ ન્યાયપંચ સમક્ષ યોગ્ય અને જાહેર સુનાવણીનો અધિકાર રહેશે. નૈતિકતા, જાહેર વ્યવસ્થા અથવા લોકશાહી સમાજમાં રાષ્ટ્રીય સુરક્ષાનાં કારણોસર અથવા પક્ષકારોનાં ખાનગી જીવનના હિત માટે જરૂરી હોય અથવા અદાલતના મતે ખાસ સંજોગોમાં જાહેરાત કરવાથી ન્યાયનાં હિતમાં અવરોધ થાય તેમ હોય.. તો અખબારો અને જાહેર જનતાને ઇન્સાફી કાર્યવાહી કે તેના ભાગથી દૂર રાખી શકાય. પરંતુ ફોજદારી કેસ અથવા કાયદાના દાવામાં અપાયેલ ચુકાદો જાહેર બનશે, સિવાય કે બાકી ગુનેગારોનાં હિતમાં અન્યથા જરૂર હોય અથવા કાર્યવાહી લગ્નવિષયક તકરારો કે બાળકોના વાલીપણાની હોય.

(2) ફોજદારી ગુનાનો આરોપ મુકાયેલ દરેક વ્યક્તિ, કાયદા મુજબ ગુનેગાર પુરવાર ન થાય ત્યાં સુધી, નિર્દોષ હોવાના અનુમાન માટે હક્કદાર છે.

(3) પોતાની સામેના ફોજદારી ગુનાના નિર્ણયમાં, દરેક નીચેની ખાતરીઓ પૂર્ણપણે મેળવવા હક્કદાર

(એ) પોતે જે ભાષા સમજતો હોય તે ભાષામાં તેની સામેના ફોજદારી ગુનાના સ્વરૂપ અને કારણની તરત જ અને વિગતવાર જાણકારી મળવાની;

(બી) પોતાના બચાવની તૈયારી માટે પૂરતો સમય અને વ્યવસ્થા અને પોતાની પસંદગીના વકીલ સાથે મસલત કરવાની;

(સી) વિલંબ વગર ઇન્સાફી કાર્યવાહી થવાની;

(ડી) પોતાની હાજરીમાં ઇન્સાફી કાર્યવાહી થવાથી અને જાતે અથવા પોતાની પસંદગીના કાનૂની સહાયક દ્વારા બચાવ કરવાની; અને જો તેને કાનૂની સહાય ન હોય, તો તેના આવા અધિકારની જાણ થવાની અને ન્યાયનાં હિતમાં જરૂરી હોય; તો પોતાને કાનૂની સહાય મળવાની અને આવા પ્રસંગે જો તેની પાસે ચુકવણી માટે પૂરતાં સાધનો ન હોય. તો ચુકવણી વિના કાનૂની સહાય મળવાની;

(ઈ) પોતાની વિરુદ્ધના સાક્ષીઓની તપાસ કરવા અને પોતાની સામેના સાક્ષીઓની જેમ તે જ શરતોએ, પોતાનાવતી સાક્ષીઓની હાજરી અને તપાસ માટે:

(એફ) જો અદાલતમાં વપરાતી ભાષા તે બોલી કે સમજી સેવા માટે; શકે તેમ ન હોય, તો દુભાષિયાની નિઃશુલ્ક

(જી) પોતાની વિરુદ્ધ પુરાવો આપવા કે ગુનો કબૂલ કરવાની તેને ફરજ પાડી શકાશે નહીં

(4) બાળ ગુનેગારોની બાબતમાં, તેમની વય અને તેમને પુર્નવસવાટ માટે ઉત્તેજન આપવાની ઇચ્છનીયતાને ધ્યાનમાં રાખીને કાર્યવાહી થવી જોઈએ.

(5) ગુનામાં દોષિત પુરવાર થયેલ દરેક વ્યક્તિને કાયદા મુજબની ઉચ્ચ ન્યાયપંચ દ્વારા પોતાની દોષસિદ્ધિ અને સજાના રીવ્યુ માટેનો અધિકાર રહેશે.

(6) જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ ફોજદારી ગુનામાં આખરી નિર્ણયથી દોષિત પુરવાર થયેલ હોય અને પાછળથી તેની દોષસિદ્ધિ ઉલટાવાયેલ હોય અથવા એવાં કારણસર તેને માફી અપાયેલ હોય કે કોઈ નવી હકીકતથી નિર્ણાયકપણે એમ જણાયું છે કે ન્યાય નિષ્ફળ ગયેલ છે, તો આવી દોષસિદ્ધિનાં કારણે જેણે શિક્ષા સહન કરેલ હોય તે વ્યક્તિને કાયદા મુજબ વળતર અપાશે, સિવાય કે છુપાયેલી હકીકત સમયસર સંપૂર્ણપણે કે અંશત તેનાં કારણસર પ્રગટ કરાયેલ ન હતી તેમ પુરવાર થાય.

(7) જે કોઈ વ્યક્તિને આખરી દોષસિદ્ધિ કે છુટકારો થયેલ હોય, તે ફરી વખત ઇન્સાફી કાર્યવાહી કે શિક્ષા માટે જવાબદાર બનશે નહીં.

<u>**અનુચ્છેદ - 15 :**</u>

(1) જે કોઈ કૃત્ય, તે થવાના સમયે રાષ્ટ્રીય કે આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદા મુજબ ગુનો બનતું ન હોય, તેવા ફોજદારી ગુના બદલ તેને ગુનેગાર ઠરાવવામાં આવશે નહીં. જ્યારે ફોજદારી ગુનો બનેલ હોય. તે સમયે લાગુ પડતો હોય તેનાથી વધારે દંડ કરી શકાશે નહીં. જો ગુનો બન્યા બાદ, કાયદાથી ઓછા દંડની સજા ઠરાવવામાં આવે. તો ગુનેગારને તેનો લાભ આપવામાં આવશે.

(2) રાષ્ટ્રોના સમૂહે માન્ય કરેલ સામાન્ય સિદ્ધાંતો મુજબ, જે કૃત્ય કે કાર્યલોપ બનાવવાના સમયે ફોજદારી ગુનો હોય, તો આ અનુચ્છેદથી કોઈ વ્યક્તિની ઇન્સાફી કાર્યવાહી અથવા શિક્ષાને બાધ નડતો નથી.

<u>અનુચ્છેદ - 16 :</u>

દરેક વ્યક્તિને, દરેક જગ્યાએ, કાયદા મુજબ વ્યક્તિ તરીકે માન્યતાનો અધિકાર છે.

<u>અનુચ્છેદ - 17 :</u>

(1) કોઈ પણ વ્યક્તિ, પોતાની ગુપ્તતા, કુટુંબ ઘર કે નિવાસસ્થાન સાથે મનસ્વી કે ગેરકાયદેસર દખલગીરી અથવા તેના માન અને પ્રતિષ્ઠા પર ગેરકાયદેસર હુમલાઓને આધીન બનશે નહીં.

(2) દરેક વ્યક્તિને આવી દખલગીરી અથવા હુમલાઓ સામે રક્ષણનો અધિકાર છે.

<u>અનુચ્છેદ - 18 :</u>

(1) દરેકને વિચાર, અંતરાત્મા અને ધર્મ સ્વાતંત્ર્યનો અધિકાર રહેશે. આ અધિકારમાં પોતાની પસંદગીના ધર્મ કે માન્યતા ધરાવવા કે સ્વીકારવાના સ્વાતંત્ર્ય અને વ્યક્તિગત રીતે કે સમૂહમાં સાથે રહીને, જાહેરમાં કે ખાનગી રીતે પૂજા, નિરીક્ષણ, વ્યવહાર કે શિક્ષણમાં પોતાનો ધર્મ કે માન્યતા પ્રદર્શિત કરવાનાં સ્વાતંત્ર્યનો સમાવેશ થાય છે.

(2) કોઈ પણ વ્યક્તિને એવાં દબાણને આધીન કરવામાં આવશે નહીં કે જેનાથી પોતાની પસંદગીના ધર્મ કે માન્યતા ધરાવવા કે સ્વીકારવાનાં તેનાં સ્વાતંત્ર્યમાં ઘટાડો થાય.

(3) પોતાનો ધર્મ કે માન્યતા પ્રદર્શિત કરવાનું સ્વાતંત્ર્ય માત્ર કાયદાએ નિયત કરેલ અને જાહેર સુરક્ષા, વ્યવસ્થા, આરોગ્ય અથવા નૈતિકતા અથવા અન્યના મૂળભૂત અધિકારો કે સ્વાતંત્ર્યનાં રક્ષણ માટે જરૂરી હોય તેવા નિયંત્રણોને જ આધીન બનાવી શકાય.

(4) આ સમજતીના રાજ્ય પક્ષકારો માતા-પિતા અને લાગુ પડતું હોય ત્યાં કાનૂની વાલીઓનાં પોતાની માન્યતાઓ અનુસાર નૈતિક અને ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાનાં સ્વાતંત્ર્ય તરફ સન્માન રાખવાની ખાતરી આપે છે.

<u>અનુચ્છેદ - 19:</u>

(1) દરેકને કોઈ પણ જાતની દખલગીરી વિના પોતાના અભિપાયો ધરાવવાનો અધિકાર રહેશે.

(2) દરેકને અભિવ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યનો અધિકાર રહેશે. અને આ અધિકારમાં સરહદોને ધ્યાનમાં લીધા સિવાય તમામ પ્રકારની માહિતી અને વિચારો. મૌખિક કે લેખિત અથવા છાપેલા. કલાનાં સ્વરૂપમાં કે પોતાની પસંદગીના અન્ય કોઈ પણ માધ્યમથી શોધવા, મેળવવા કે આપવાના અધિકારનો સમાવેશ થાય છે.

(3) ફકરા 2માં જોગવાઈ કરાયેલ અધિકારનો ઉપયોગ પોતાની સાથે ખાસ ફરજો અને જવાબદારીઓ ધરાવે છે. તે ચોક્કસ નિયંત્રણોને આધીન હોઈ શકે, પરંતુ તે કાયદા મુજબનાં અને –(એ) બીજાના અધિકારો અથવા પ્રતિષ્ઠાનાં સન્માન માટે;

(બી) રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા અથવા જાહેર વ્યવસ્થા અથવા જાહેર આરોગ્ય અથવા નૈતિકતાનાં રક્ષણ માટે જરૂરી હોવા જોઈએ.

<u>અનુચ્છેદ - 20 :-</u>

(1) યુદ્ધ માટેનાં કોઈ પણ પ્રચાર પર પ્રતિબંધ રહેશે.

(2) રાષ્ટ્રીય, જાતિય કે ધાર્મિક નફરતનો પ્રચાર કે જેનાથી પક્ષપાત, દુશ્મનાવટ કે હિંસાની ઉશ્કેરણી થતી હોય, તેના પર પ્રતિબંધ રહેશે.

<u>અનુચ્છેદ - 21</u> :-

શાંતિપૂર્વક સભાનો અધિકાર માન્ય રહેશે. કાયદા અનુસાર અને જે લોકશાહી સમાજમાં રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા અથવા જાહેર સલામતી, જાહેર વ્યવસ્થા, જાહેર આરોગ્ય કે નૈતિકતાનાં રક્ષણ અથવા અન્યના અધિકારો અને સ્વાતંત્ર્યોનાં રક્ષણ માટે જરૂરી હોય તે સિવાયનાં કોઈ નિયંત્રણો આ અધિકારના ઉપભોગ પર લાદવામાં આવશે નહીં.

<u>અનુચ્છેદ - 22 :-</u>

(1) દરેકને પોતાનાં હિતોનાં રક્ષણ માટે મજૂર સંઘો સ્થાપવાના અને તેમાં જોડાવાના અધિકાર સહિત અન્યની સાથે સંગઠન સ્વાતંત્ર્યનો અધિકાર રહેશે.

(2) કાયદા અનુસાર અને લોકશાહી સમાજમાં રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા અથવા જાહેર સલામતી, જાહેર વ્યવસ્થા, જાહેર આરોગ્ય કે નૈતિકતાના રક્ષણ અથવા અન્યના અધિકારો અને સ્વાતંત્ર્યના રક્ષણ માટે જરૂરી હોય તે સિવાયનો કોઈ નિયંત્રણો આ અધિકારના ઉપભોગ પર લાદવામાં આવશે નહીં. આ અનુચ્છેદ લશ્કરી દળો અને પોલીસ દળના સભ્યો પર તેમના અધિકારના ઉપભોગ પર કાયદેસર નિયંત્રણો મૂકતાં અટકાવતું નથી.

(3) સંગઠન સ્વાતંત્ર્ય અને સંગઠન રચવાના અધિકારનાં રક્ષણ સંબંધી આંતરરાષ્ટ્રીય મજૂર સંગઠન સમજૂતી, 1948ના પક્ષકાર રાજ્યોને, આ અનુચ્છેદથી એવાં વૈધાનિક પગલાં લેવાની સત્તા મળતી નથી કે જેનાથી તે સમજૂતીમાં જોગવાઈ કરાયેલ પ્રત્યાભૂતિને બાધ ઉત્પન્ન થાય, અથવા કાયદો એવી રીતે લાગુ પાડવામાં આવે કે જેનાથી બાધ ઉત્પન્ન થાય.

<u>અનુચ્છેદ - 23 :</u>

((1) કુટુંબ, સમાજનું સ્વાભાવિક અને મૂળભૂત જૂથ એકમ છે અને તે સમાજ તેમજ રાજ્યનાં રક્ષણ માટે હકદાર છે.

(2) લગ્નવય ધરાવતા પુરુષો અને સ્ત્રીઓનો લગ્ન કરવાનો અને કુટુંબ રચવાનો અધિકાર માન્ય કરવામાં આવશે.

(3) ભાવિ જીવનસાથીઓની મુક્ત અને પૂર્ણ સંમતિ સિવાય કોઈ લગ્ન કરી શકાશે નહીં.

(4) આ સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારો જીવનસાથીઓના લગ્ન સંબંધમાં, લગ્નજીવન દરમિયાન અને તેના વિચ્છેદ વખતે, અધિકારો અને જવાબદારીઓની સમાનતા રહે તે જોવા માટે ઉચિત પગલાઓ લેશે. લગ્નવિચ્છેદના પ્રસંગે, બાળકોનાં જરૂરી રક્ષણ માટે જોગવાઈ કરવામાં આવશે.

<u>અનુચ્છેદ - 24 :</u>

(1) દરેક બાળક, જાતિ, રંગ, લિંગ, ભાષા, ધર્મ, રાષ્ટ્રીય કે સામાજિક કુળ, મિલકત, જન્મ અંગેના કોઈ પણ ભેદભાવ સિવાય, સગીર તરીકેના દરજ્જા મુજબ, પોતાના કુટુંબ, સમાજ અને રાજ્ય તરફથી જરૂરી એવાં રક્ષણનાં પગલાં માટે હક્કદાર છે.

(2) જન્મ બાદ દરેક બાળકની તરત જ નોંધણી કરાવવામાં આવશે અને તેને નામ ધારણ કરવાની અધિકાર રહેશે.

(3) દરેક બાળકને રાષ્ટ્રીયતા ધારણ કરવાનો અધિકાર છે.

અનુચ્છેદ - 25:

દરેક નાગરિકને, અનુચ્છેદ-2માં નિર્દિષ્ટ કરાયેલ જોગવાઈઓ સિવાય અને ગેરવાજબી નિયંત્રણો સિવાય –

(એ) પ્રત્યક્ષ રીતે કે મુક્ત રીતે પસંદ કરાયેલ પ્રતિનિધિઓ મારફત, જાહેર બાબતોનાં સંચાલનમાં ભાગ લેવાનો:

(બી) સાર્વત્રિક અને સમાન મતાધિકાર અને મતદારોની ઇચ્છાની મુક્ત અભિવ્યક્તિ કરતી ગુપ્ત મતદાન પદ્ધતિથી સમયાંતરે યોજાનાર કાયદેસર ચૂંટણીઓમાં મત આપવાનો અને ચૂંટાવાનો

(સી) પોતાના દેશમાં, જાહેર સેવાઓમાં, સમાનતાના ધોરણે, પ્રવેશનો અધિકાર અને તક રહેશે.

અનુચ્છેદ - 26:

કાયદા સમક્ષ તમામ વ્યક્તિઓ સમાન છે અને કોઈ પણ પ્રકારના ભેદભાવ વિના કાયદાનાં સમાન રક્ષણ માટે હક્કદાર છે. આ બાબતમાં કાયદો કોઈ પણ ભેદભાવ પર પ્રતિબંધ મૂકશે અને જાતિ, રંગ, લિંગ, ભાષા, રાજકીય કે અન્ય અભિપ્રાય, રાષ્ટ્રીય કે સામાજિક કુળ. મિલકત, જન્મ કે અન્ય કોઈ દરજ્જા જેવાં કારણસર ભેદભાવ સામે તમામ વ્યક્તિઓને સમાન અને અસરકારક રક્ષણની ખાતરી આપશે.

અનુચ્છેદ - 27 :

જે રાજ્યોમાં જાતિગત, ધાર્મિક અથવા ભાષાકીય લઘુમતીઓ અસ્તિત્વ ધરાવે છે, ત્યારે આવી લઘુમતીઓની વ્યક્તિઓને તેમના જૂથના અન્ય સભ્યો સાથે, તેમની સંસ્કૃતિ ભોગવવાના અથવા પોતાના ધર્મનું આચરણ કરવાના કે તેમની ભાષા વાપરવાના અધિકારનો ઇન્કાર કરવામાં આવશે નહીં.

અનુચ્છેદ - 28 :

(1) માનવ અધિકારોના અમલ માટે માનવ અધિકાર સમિતિની રચના કરવામાં આવશે. તેમાં અઢાર સભ્યો રહેશે અને તેઓ અહીં જોગવાઈ કરાયેલ કાર્યો બજાવશે.

(2)પ્રસ્તુત સંધિ (present covenant)ના રાજ્ય પક્ષકારોના નાગરિકોની આ સમિતિ બનેલી હશે. તેઓ (2) प्रस्तुत ઉચ્ચ નૈતિક ચારિત્ર્ય ધરાવતા હશે અને માનવ અધિકારોનાં ક્ષેત્રમાં માન્ય સક્ષમતા ધરાવતા હશે અને તેમાંના કાયદાનો અનુભવ ધરાવતી કેટલીક વ્યક્તિઓની ઉપયોગિતા ધ્યાનમાં રાખવામાં આવશે.

(3) સમિતિના સભ્યોની ચૂંટણી કરવામાં આવશે અને તેઓ પોતાની વ્યક્તિગત હેસિયતથી સેવા

અનુચ્છેદ - 29 :

(1) સમિતિના સભ્યોની ચૂંટણી અનુચ્છેદ 28માં જોગવાઈ કરાયા મુજબની લાયકાત ધરાવતી વ્યક્તિઓની યાદીમાંથી ગુપ્ત મતદાનથી કરવામાં આવશે અને પ્રસ્તુત સંધિના રાજ્ય પક્ષકારો તરફથી તેમનું નામાંકન (nomination) કરવામાં આવશે.

(2) પ્રસ્તુતી સંધિના દરેક રાજ્ય પક્ષકાર વધુમાં વધુ બે વ્યક્તિઓનું નામાંકન કરી શકે. આવી વ્યક્તિઓ નામાંકન કરનાર રાજ્યોની રાષ્ટ્રીયતા ધરાવતા હોવા જોઈએ.

અનુચ્છેદ - 30 :

(1) પ્રસ્તુત સંધિ અમલમાં આવ્યાની તારીખથી મોડામાં મોડા 6 માસમાં શરૂઆતની ચૂંટણી (initial election) યોજવામાં આવશે.

(2) અનુચ્છેદ 34 મુજબ જાહેર કરાયેલ ખાલી જગ્યાની ચૂંટણી સિવાય, દરેક ચૂંટણીની તારીખના ઓછામાં ઓછા ચાર માસ અગાઉ યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ લેખિત પત્રથી પ્રસ્તુત સંધિના રાજ્ય પક્ષકારોને ત્રણ માસમાં સમિતિના સભ્યપદ માટે તેમના નામાંકનો (nominations) સુપરત કરવા આમંત્રણ મોકલશે.

(3) યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ નામાંકન કરાયેલ તમામ વ્યક્તિઓની યાદી તૈયાર કરશે અને કયા રાજ્ય પક્ષકારોએ નામાંકન કરેલ છે તેનો નિર્દેશ કરશે અને આવી દરેક ચૂંટણીની તારીખના એક માસ અગાઉ પ્રસ્તુત સંધિના રાજ્ય પક્ષકારોને (યાદી) સુપરત કરશે.

(4) સમિતિના સભ્યોની ચૂંટણી યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલે યુનોના વડામથકે પ્રસ્તુત સંધિના 2 રાજ્ય પક્ષકારોની યોજેલ સભામાં કરવામાં આવશે. તે સભામાં રાજ્ય પક્ષકારોના 2/3 સભ્યોનું કોરમ બનશે અને ચૂંટાયેલ સભ્યો નામાંકન કરાયેલ એવી વ્યક્તિઓ હશે કે જેમને સૌથી વધારે મતો અને રાજ્ય પક્ષકારોના હાજર રહેલ અને મતદાન કરતાં રાજ્ય સભ્યોની પૂર્ણ બહુમતિ પ્રાપ્ત થયેલ હોય.

અનુચ્છેદ - 31 :

(1) સમિતિમાં એક જ રાજ્યના એક કરતાં વધારે રાષ્ટ્રીયનો સમાવેશ કરવામાં આવશે નહીં.

(2) સમિતિની ચૂંટણીમાં, સભ્ય પદની સમાન ભૌગોલિક વહેંચણી અને સંસ્કૃતિના વિવિધ સ્વરૂપો અને મુખ્ય કાનૂની પ્રથાઓનું ધ્યાન રાખવામાં આવશે.

અનુચ્છેદ - 32 :

સમિતિના સભ્યોની ચૂંટણી ચાર વર્ષની મુદત માટે કરવામાં આવશે. જો તેમનું પુનઃ-નામાંકન (re-nomination) કરવામાં આવે. તો ફરી ચૂંટણી માટે તેઓ લાયક બનશે. આમ છતાં પ્રથમ ચૂંટણી સમયે ચૂંટાયેલ નવ સભ્યોની મુદત બે વર્ષના અંતે પૂરી થશે; પ્રથમ ચૂંટણી બાદ તરત જ. ઉપર્યુક્ત નવ સભ્યોના નામનો અનુચ્છેદ 30, ફકરા 4માં ઉલ્લેખિત અધ્યક્ષ દ્વારા ચિઠ્ઠી(lot)થી પસંદ કરવામાં આવશે.

અનુચ્છેદ - 33 :

(1) જો અન્ય સભ્યોના સર્વાનુમત અભિપ્રાય મુજબ, સમિતિના કોઈ સભ્ય કામચલાઉ સ્વરૂપની ગેરહાજરી સિવાયના કોઈ કારણસર પોતાનાં કાર્યો બજાવવા બંધ થયેલ હોય, તો સમિતિના અધ્યક્ષ યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલને તરત જ તેની જાણ કરશે, કે જેઓ પછી તે સભ્યની બેઠક ખાલી જાહેર કરશે.

(2) સમિતિના કોઈ સભ્યનાં અવસાન કે રાજીનામાના પ્રસંગે, અધ્યક્ષ યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલને તેની જાણ કરશે. કે જેઓ પછીથી અવસાનની તારીખથી અથવા રાજીનામાં અમલની તારીખથી બેઠક ખાલી જાહેર કરશે.

અનુચ્છેદ - 34 :

(1) જ્યારે અનુચ્છેદ 33 અનુસાર કોઈ બેઠક ખાલી જાહેર કરવામાં આવે અને જો તેમનાં સ્થાને નિયુક્ત થનાર સભ્યના હોદ્દાની મુદત બેઠક ખાલી થયાની જાહેરાતથી છ માસમાં સમાપ્ત થતી ન હોય, તો યુનાઇટે નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ પ્રસ્તુત સંધિના દરેક રાજ્ય પક્ષકારને તેની જાણ કરશે, કે જેથી તેઓ ખાલી જગ્યા ભરવાના હેતુથી અનુચ્છેદ 29 અનુસાર બે માસમાં પોતાનાં નામાંકનો (nominations) સુપરત કરી શકે.

(2) યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ, આ રીતે નામાંકન કરાયેલ વ્યક્તિઓની વર્ણાનુક્રમ અનુસાર યાદી તૈયાર કરશે અને પ્રસ્તુત સંધિના રાજ્ય પક્ષકારોને સુપરત કરશે. ત્યારબાદ, પ્રસ્તુત સંધિના આ ભાગની સંબંધિત જોગવાઈઓ અનુસાર ખાલી જગ્યા ભરવા માટેની ચૂંટણી કરવામાં આવશે. -

(3) અનુચ્છેદ 33 અનુસાર જાહેર કરાયેલ ખાલી બેઠક પર ચૂંટાયેલ સભ્ય, તે અનુચ્છેદની જોગવાઈ હેઠળ બેઠક ખાલી કરેલ સભ્યની બાકીની મુદત સુધી હોદ્દો ધારણ કરશે.

અનુચ્છેદ - 35 :

સમિતિના સભ્યો, યુનાઇટેડ નેશન્સની મહાસભા (General assembly) મંજૂરીથી, મહાસભા સમિતિની જવાબદારીઓનું મહત્વ ધ્યાનમાં રાખી નક્કી કરે તે શરતોએ, ભથ્થાંઓ મેળવશે.

અનુચ્છેદ 36:

યુનાઇટેડ નેશન્સના જનરલ સેક્ટરી પ્રસ્તુત સંધિ હેઠળ સમિતિનાં કાર્યોના અસરકારક પાલન માટે જરૂરી કર્મચારીગણ અને સવલતો પૂરાં પાડશે.

અનુચ્છેદ - 37 :

(1) યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ સમિતિની શરૂઆતની સભા યુનાઇટેડ નેશન્સના વડા મથા ખાતે બોલાવશે.

(2) સમિતિની તેની આ શરૂઆતની સભા બાદ, સમિતિ પ્રક્રિયાના નિયમોમાં જોગવાઈ કરાયા મુજબના સમયોએ સભા યોજશે.

(3) સમિતિ, સામાન્ય રીતે યુનાઇટેડ નેશન્સનાં વડા મથકે અથવા યુનાઇટેડ નેશન્સની જીનીવા કચેરી ખાતે મળશે.

અનુચ્છેદ - 38:

સમિતિનો દરેક સભ્ય પોતાની ફરજો બજાવતા અગાઉ, ખુલ્લી સમિતિમાં સત્યપ્રતિજ્ઞા પર જાહેર કરશે કે પોતે નિષ્પક્ષ અને સામાન્ય રીતે પોતાની ફરજો બજાવશે.

અનુચ્છેદ - 39 :

(1) સમિતિ પોતાના અધિકારીઓ બે વર્ષની મુદત માટે પસંદ કરશે. તેમની પુનઃપસંદગી (re-election) કરી શકાય.

(2) સમિતિ પોતાના પ્રક્રિયાના નિયમો સ્થાપિત કરશે, પરંતુ તેમાં, અન્ય બાબતો સાથે -

(એ) બાર સભ્યોની ગણપૂર્તિ (Quorum) થતી હોવાની;

(બી) હાજર સભ્યોની બહુમતિ મતથી સમિતિના નિર્ણયો લેવાની; જોગવાઈ હોવી જોઈએ.

અનુચ્છેદ - 40 :

(1) પ્રસ્તુત સંધિના પક્ષકારો -

(એ) સંબંધિત રાજ્ય પક્ષકારોમાં પ્રસ્તુત સંધિના અમલના એક વર્ષમાં;

(બી) ત્યારબાદ સમિતિ જ્યારે વિનંતી કરે ત્યારે;

માન્ય અધિકારોના અમલ માટે તેમણે લીધેલ પગલાંઓ અને આવા અધિકારોના અમલમાં થયેલ પ્રગતિના અહેવાલો રજૂ કરશે

(2) તમામ અહેવાલો યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલને સુપરત કરવામાં આવશે. કે વિચારણા માટે મોકલી આપશે. અહેવાલોમાં પ્રસ્તુત સંધિના અમલને અસરકર્તા પરિબળો અને મુશ્કેલીઓ, જો હોય તો, તેનો નિર્દેશ કરવામાં આવશે.

(3) યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ, સમિતિ સાથે પરામર્શ કર્યા બાદ, સંબંધિત ખાસ એજન્સીઓને, અહેવાલોના એવા ભાગો, કે જે આવી એજન્સીઓની નિપણતા સાથે સંબંધિત હોય. ની નકલો મોકલી શકે.

(4) પ્રસ્તુત સંધિના રાજ્ય પક્ષકારોએ સુપરત કરેલ અહેવાલોનો સમિતિ અભ્યાસ કરશે. તે પોતાને ચિત જણાય તેવા અહેવાલો અને સામાન્ય ટીકાઓ (general comments) રાજ્ય પક્ષકારોને સુપરત કરશે. સમિતિ, પોતાને યોગ્ય લાગે તો આવા અહેવાલો અને ટીકાઓ આર્થિક અને સામાજિક પરિષદ (Economic and Social Council) ને પણ મોકલી શકે.

(5) પ્રસ્તુત સંધિના રાજ્ય પક્ષકારો આ અનુચ્છેદના 4થા ફકરા પ્રમાણે કરાયેલ કોઈ પણ ટીકા પર પોતાનાં નિરીક્ષણો(observation)ને સુપરત કરી શકે.

અનુચ્છેદ - 41 ::

(1) પ્રસ્તુત સંધિના કોઈ પણ રાજ્ય પક્ષકાર આ અનુચ્છેદ હેઠળ એમ જાહેર કરી શકે કે તે સમિતિની એવા સંવાહનો પ્રાપ્ત કરવા અને વિચારણા કરવાની સક્ષમતાને માન્ય કરે છે કે કોઈ બીજો રાજ્ય પક્ષકાર આ અનુચ્છેદ હેઠળની જવાબદારીઓનું પાલન કરી રહેલ નથી. આ અનુચ્છેદ હેઠળ કોઈ રાજ્ય પક્ષકાર તરફથી સંવાહનો ત્યારે જ પ્રાપ્ત અને વિચારણા કરી શકાય કે જ્યારે તે રાજ્ય પક્ષકારો સમિતિની સક્ષમતા માન્ય કરતી જાહેરાત કરેલ હોય. જે રાજ્ય પક્ષકારે આવી જાહેરાત કરેલ ન હોય તે રાજ્ય પક્ષકારનાં સંવાહનો સમિતિ સ્વીકારી શકશે નહીં. આ અનુચ્છેદ હેઠળ પ્રાપ્ત થયેલ સંવાહનો સાથે નીચેની પ્રક્રિયા અનુસાર કાર્યવાહી કરવામાં આવશે :

(એ) જો કોઈ રાજ્ય પક્ષકારને એમ લાગે કે અન્ય કોઈ રાજ્ય પક્ષકાર વર્તમાન સંધિની જોગવાઈઓનો અમલ કરી રહેલ નથી, તો તે લેખિત સંવાહનથી તે બાબત રાજ્ય પક્ષકારનાં ધ્યાન પર લાવી શકે. સંવાહન પ્રાપ્ત કરનાર રાજ્ય પક્ષકાર, સંવાહન પ્રાપ્ત થયાના ત્રણ માસમાં, સંવાહન મોકલનાર રાજ્યને, બાબત સ્પષ્ટ કરતો ખુલાસો કે નિવેદન, કે જેમાં ઘરગથ્થુ કાર્યવાહી બાબતમાં લેવાયેલ કે પડતર પગલાંઓનો સમાવેશ થવો જોઈએ, મોકલશે;

(બી) સંવાહન પ્રાપ્ત કરનાર રાજ્ય પક્ષકારને સંવાહન પ્રાપ્ત થયાના છ માસમાં, જો બંને રાજ્ય પક્ષકારોને બાબતનો સંતોષકારક નિકાલ ન થાય, તો કોઈ પણ રાજ્ય, સમિતિ અને બીજાં રાજ્યને નોટિસ આપી બાબત સમિતિને સોંપી શકે;

(સી) સમિતિ, પોતાને સોંપાયેલ બાબત સાથે વ્યવહાર ત્યારે જ કરશે કે જ્યારે તેને એમ ખાત્રી થાય કે ઘરગથ્થુ તમામ ઉપાયો, આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદાના સામાન્ય રીતે માન્ય કરાયેલ સિદ્ધાંતો અનુસાર યોજાયા છે, પરંતુ આ ઉપાયો લાગુ કરવામાં ગેરવાજબી વિલંબ થયેલ હોય, ત્યારે આ નિયમ લાગુ પડશે નહીં;

(ડી) સમિતિ, આ અનુચ્છેદ હેઠળ સંવાહનોની તપાસ કરતી વખતે બંધ-બારણે સભાઓ યોજશે;

(ઈ) પેટા ફકરા (સી)ની જોગવાઈઓને આધીન, સમિતિ, માનવ અધિકારો અને પ્રસ્તુત સંધિમાં માન્ય કરાયેલ મૂળભૂત સ્વાતંત્ર્યોનાં ધોરણે, બાબતનો મૈત્રીપૂર્ણ ઉકેલ લાવવા માટે, સંબંધિત રાજ્ય પક્ષકારો સાથે પોતાની વગનો ઉપયોગ કરશે;

(એફ) સમિતિ, પોતાને સોંપાયેલ કોઈ પણ બાબતમાં, પેટા ફકરા (બી)માં ઉલ્લેખિત સંબંધિત રાજ્ય (પક્ષકારોને સુસંગત માહિતી પૂરી પાડવા જણાવી શકે;

(જી) પેટા ફકરા (બી)માં ઉલ્લેખિત સંબંધિત રાજ્ય પક્ષકારોને, સમિતિમાં બાબતની જ્યારે વિચારણા થઈ રહી હોય ત્યારે મૌખિક અને/અથવા લેખિત રજૂઆત કરવાનો અધિકાર રહેશે.

(એચ) સમિતિ, પેટા ફકરા (બી) હેઠળ નોટિસ મળ્યાની તારીખ બાદ બાર માસમાં અહેવાલ સુપરત કરશે.

જો પેટા ફકરા, (ઇ) અનુસાર ઉકેલ આવેલ હોય તો સમિતિ પોતાનો અહેવાલ હકીકતના સંક્ષિપ્ત નિવેદન અને તેના ઉકેલના પૂરતો મર્યાદિત રાખશે;

(11) જો પેટા ફકરા (U) અનુસાર ઉકેલ આવેલ ન હોય. તો સમિતિ પોતાનો અહેવાલ હકીકતના સંક્ષિપ્ત નિવેદન પૂરતો મર્યાદિત રાખશે. સંબંધિત પક્ષકારોની લેખિત રજૂઆત અને મૌખિક રજૂઆતોનું દફતર અહેવાલ સાથે જોડવામાં આવશે. દરેક પ્રસંગે, અહેવાલ સંબંધિત રાજ્ય પક્ષકારોને મોકલવામાં આવશે.

(2) આ અનુચ્છેદની જોગવાઈઓ ત્યારે અમલમાં આવશે કે જ્યારે પ્રસ્તુત સંધિના દસ રાજ્ય પક્ષકારોએ આ અનુચ્છેદના ફકરા I હેઠળ જાહેરાતો કરેલ હોય, રાજ્ય પક્ષકારો તરફથી આવી જાહેરાતો યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ પાસે જમા કરાવવામાં આવશે, કે જેઓ તેની નકલો અન્ય રાજ્ય પક્ષકારોને મોકલી આપશે. આવી જાહેરાત કોઈ પણ સમયે સેક્રેટરી જનરલને જાહેરનામામાંથી પાછી ખેંચી શકાય. સેક્રેટરી જનરલને પાછી ખેંચવાની જાહેરનામું મળ્યા બાદ, આવા રાજ્ય પક્ષકાર તરફથી કોઈ સંવાહન સ્વીકારવામાં આવશે નહીં. સિવાય કે સંબંધિત રાજ્ય પક્ષકારે નવી જાહેરાત કરેલ હોય.

અનુચ્છેદ 42:-

(1)(એ) અનુચ્છેદ 41 અનુસાર સમિતિને સોંપાયેલ બાબતનો સંબંધિત રાજ્ય પક્ષકારોને સંતોષ થાય તે રીતે ઉકેલ ન આવે, તો તદાર્થ સુલેહ આયોગ (ad hoe conciliation commission) ની રચના કરવામાં આવશે. આયોગની સેવાઓ, પ્રસ્તુત સંધિ તરફ આદરના આધારે બાબતનો મૈત્રીપૂર્ણ ઉકેલ લાવવાના હેતુથી રાજ્ય પક્ષકારોને ઉપલબ્ધ બનાવવામાં આવશે.

(બી) આયોગ સંબંધિત પક્ષકારોને સ્વીકાર્ય પાંચ વ્યક્તિઓનું બનેલું હશે. જો સંબંધિત રાજ્ય પક્ષકારો ત્રણ માસમાં આયોગની રચના બાબત સમજૂતી સાધવામાં નિષ્ફળ જાય, તો જેના સંબંધમાં સમજૂતી સાધી શકાયેલ ન હોય. તે સભ્યોની ચૂંટણી, સમિતિના સભ્યો બે તૃતીયાંશ બહુમતિથી ગુપ્ત મતદાનથી યોજવામાં આવશે.

(2) આયોગના સભ્યો પોતાની અંગત હેસિયતથી સેવાઓ આપશે. તેઓ સંબંધિત રાજ્યોની અથવા પ્રસ્તુત સંધિના પક્ષકાર ન હોય તેવા રાજ્યની અથવા જેણે અનુચ્છેદ 41 હેઠળ જાહેરાત કરેલ ન હોય તેવા રાજ્ય પક્ષકારની રાષ્ટ્રીયતા ધરાવતા હોવા જોઈએ નહીં.

(3) આયોગ પોતાના અધ્યક્ષની પસંદગી કરશે અને પ્રક્રિયાના પોતાના નિયમો અપનાવશે.

(4) આયોગની સભાઓ સામાન્ય રીતે યુનાઇટેડ નેશન્સનાં વડા મથકે અથવા યુનાઇટેડ નેશન્સની જીનીવા કચેરી ખાતે યોજવામાં આવશે. આમ છતાં, યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ અને સંબંધિત રાજ્ય પક્ષકારો સાથે પરામર્શ કરી આયોગ નક્કી કરે તેવા અનુકૂળ સ્થળોએ સભાઓ યોજી શકાય.

(5) અનુચ્છેદ 36 હેઠળ પૂરા પાડવામાં આવેલ કર્મચારી ગણ આ અનુચ્છેદ હેઠળ નીમાયેલ આયોગને પણ સેવા આપશે.

(6) સમિતિને પ્રાપ્ત થયેલ અને એકત્ર કરાયેલ માહિતી આયોગને ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે અને આયોગ સંબંધિત રાજ્ય પક્ષકારોને અન્ય કોઈ પણ સંબંધિત માહિતી પૂરી પાડવા જણાવી શકે.

(7) બાબતનો હવાલો સંભાળ્યા બાદ કોઈ પણ સંજોગોમાં બાર માસથી મોડું ન થાય તેટલા સમયમાં આયોગે જ્યારે બાબત પર પૂરો વિચાર કરેલ હોટા, ત્યારે તે સંબંધિત પક્ષકારોને મોકલવા માટે સમિતિ અધ્યક્ષને અહેવાલ સુપરત કરશે:

(i) જો આયોગ બાર માસમાં બાબતની વિચારણા પૂર્ણ કરવા અસમ્ય હોય, તો તે બાબતની વિચારણાના દરજ્જાના સંક્ષિપ્ત નિવેદન પૂરતો પોતાના અહેવાલ મર્યાદિત કરશે.

(ii) જો પ્રસ્તુત સંધિમાં માન્ય કરાયેલ માનવ અધિકારો તરફ આદરના આધારે મૈત્રીપર્ણ ઉકેલ લાવી શકાયો હોય. તો આયોગ પોતાને અહેવાલ હકીકતો અને ઉકેલના સંક્ષિપ્ત નિવેદન પૂરતો મર્યાદિત કરશે;

(સી) જો પેટા ફકરા (બી) અનુસાર ઉકેલ લાવી શકાયો ન હોય. તો આયોગ પોતાનો અહેવાલમાં સંબંધિત રાજ્ય પક્ષકારો વચ્ચેના સુસંગત હકીકતના તમામ પ્રશ્નો પર પોતાનાં તારણોનો સમાવેશ કરશે અને બાબતના મૈત્રીપૂર્ણ ઉકેલની શક્યતાઓ પર પોતાનો અભિપ્રાય જણાવશે. આ અહેવાલમાં સંબંધિત રાજ્ય પક્ષકારોએ રજૂ કરેલ લેખિત રજૂઆતો અને મૌખિક રજૂઆતના દફતર(record)નો પણ સમાવેશ કરવામાં આવશે;

(ડી) જો પેટા ફકરા (સી) અનુસાર અહેવાલ સુપરત કરાયેલ હોય. તો સંબંધિત રાજ્ય પક્ષકારો, અહેવાલ મળ્યાના ત્રણ માસમાં સમિતિ અધ્યક્ષને જણાવશે કે પોતે આયોગ અહેવાલની વિગતો સ્વીકારે છે કે કેમ

(8) આ અનુચ્છેદની જોગવાઈઓ અનુચ્છેદ 41 હેઠળ સમિતિની જવાબદારીઓ તરફ કોઈ પણ જાતના પૂર્વગ્રહ વગર છે.

(9) રાજ્ય પક્ષકારો, આયોગ સભ્યોનો તમામ ખર્ચ, યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ તરફથી પૂરા પાડવામાં આવનાર અંદાજો અનુસાર, સમાન ભાગે વહન કરશે.(10) સેક્રેટરી જનરલ, જો જરૂરી જણાય તો, સંબંધિત રાજ્ય પક્ષકારો તરફથી ખર્ચ ચૂકવાયા અગાઉ, આ અનુચ્છેદના ફકરા 9 અનુસાર, આયોગ સભ્યોનું ખર્ચ ચૂકવવા અધિકૃત રહેશે.

અનુચ્છેદ - 43:

સમિતિ અને અનુચ્છેદ 42 હેઠળ નિમાયેલ તદાર્થ સુયોગ આયોગના સભ્યો, યુનાઇટેડ નેશન્સ વિશેષાધિકારો અને મુક્તિઓ પર સમજૂતી (convention on the privileges and immunities of the United Nations)માં નિયત કરાયેલ કાર્યરત નિષ્ણાતોને મળતા વિશેષાધિકારો અને મુક્તિઓ માટે હક્કદાર રહેશે.

અનુચ્છેદ - 44 :

પ્રસ્તુત (એટલે કે વર્તમાન) સંધિના અમલ માટેની જોગવાઈઓ યુનાઇટેડ નેશન્સના દસ્તાવેજો અને સંધિઓ હેઠળ નિયત કરાયેલ માનવ અધિકારો માટે નિયત કરાયેલ પ્રક્રિયાઓને, કોઈપણ જાતના બાધ વગર લાગુ પડશે અને

વર્તમાન સંધિના રાજ્ય પક્ષકારોને તેમની વચ્ચે કોઈ સામાન્ય કે ખાસ સમજૂતી અનુસાર અન્ય પ્રક્રિયાનો આશ્રય લેતાં અટકાવી શકાશે નહીં.

અનુચ્છેદ - 45 :

સમિતિ. આર્થિક અને સામાજિક પરિષદ મારફત, પોતાની પ્રવૃત્તિઓ પરનો વાર્ષિક અહેવાલ યુનાઇટેડ નેશન્સની મહાસભાને સુપરત કરશે.

અનુચ્છેદ - 46:

આ સંધિમાં નિર્દિષ્ટ કરાયેલ કોઈ જોગવાઈનું અર્થઘટન એ રીતે થવું ન જોઈએ કે જેથી યુનોના ખતપત્ર તથા તેની ખાસ સંસ્થાઓની જવાબદારીઓ અને કાર્યક્ષેત્ર યુનાઇટેડ નેશન્સની વિવિધ સંસ્થાઓનાં બંધારણની કોઈ પણ જોગવાઈને આંચ આવે.

અનુચ્છેદ - 47 :

આ સંધિમાં નિર્દિષ્ટ કરાયેલ કોઈ જોગવાઈનું અર્થઘટન એ રીતે થવું ન જોઈએ કે લોકોના પોતાના કુદરતી સંસાધનો અને સંપત્તિનો ઉપભોગ કરવાના અને તેના મુક્ત અને પૂર્ણ ઉપભોગ કરવાના અંતર્ગત (inherent) અધિકારને કોઈ આંચ આવે.

અનુચ્છેદ 48:

(1) વર્તમાન સંધુ યુનાઇટેડ નેશન્સના કોઈ પણ રાજ્ય સભ્ય અથવા કોઈ ખાસ સંસ્થાના સભ્ય. આંતરરાષ્ટ્રીય ન્યાય અદાલતના કાયદાના રાજ્ય પક્ષકાર અને યુનાઇટેડ નેશન્સની મહાસભાએ વર્તમાન સંધિના સભ્ય થવા જેને આમંત્રણ આપેલ હોય તે અન્ય રાજ્ય દ્વારા સહી થવાને ખુલ્લું છે. 2) વર્તમાન સંધિ અનુમોદન(ratification)ને આધીન છે. અનુમોદનના દસ્તાવેજો યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ પાસે જમા કરાવવાના રહેશે.

(3) વર્તમાન સંધિ આ અનુચ્છેદના કકરા 1માં ઉલ્લેખિત કોઈ પણ રાજ્ય દ્વારા જોડાણ માટે ખલ્લી રહેશે.

(4) જોડાણ દસ્તાવેજ યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ સાથે જમા કરાવવાથી જોડાણનો અમલ થશે

(5) યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ, જેમણે આ સંધિમાં સહી કરેલ હોય કે જોડાણ કરેલ હોય તે તમામ રાજ્યોને અનુમોદન કે જોડાણ દસ્તાવેજ જમા થયાની જાણ કરશે.

અનુચ્છેદ 49:

(1) યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ પાસે જમા થયાની તારીખ બાદ ત્રણ માસ બાદ અનુમોદન અથવા જોડાણનો પાંત્રીસમો દસ્તાવેજ રજૂ થયેથી વર્તમાન સંધિનો અમલ થશે.

(2) અનુમોદન અથવા જોડાણનો પાંત્રીસમો દસ્તાવેજ જમા થયાની તારીખ બાદ વર્તમાન સંધિનું અનુમોદન અથવા જોડાણ કરનાર દરેક રાજ્ય માટે, તેમણે પોતાનો અનુમોદન કે જોડાણનો દસ્તાવેજ રજ કર્યાની તારીખથી આ સંધિનો અમલ થશે.

અનુચ્છેદ - 50 :

વર્તમાન સંધિની જોગવાઈઓ સમવાથી રાજ્યોના તમામ ભાગોને કોઈ પણ મર્યાદાઓ કે અપવાદો વગર લાગુ પડશે.

અનુચ્છેદ - 51 :

(1) વર્તમાન સંધિનો કોઈ પણ રાજ્ય પક્ષકાર સુધારો સૂચવી શકે અને તે યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ સમક્ષ રજૂ કરી શકે. યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ ત્યારબાદ એવી વિનંતી સાથે સૂચિત સુધારાની વર્તમાન સંધિના રાજ્ય પક્ષકારોને જાણ કરશે કે દરખાસ્ત પર વિચારણા અને તેના પર મતદાન થવા માટે રાજ્ય પક્ષકારોની પરિષદ યોજવાની તેઓ તરફેણ કરે છે કે કેમ. જો આવી પરિષદ યોજવા માટે ઓછામાં ઓછા એક તૃતીયાંશ રાજ્ય પક્ષકારો તરફેણ કરે, તો સેક્રેટરી જનરલ, યુનાઇટેડ નેશન્સના ઉપક્રમે પરિષદ યોજશે. પરિષદમાં હાજર અને મતદાન કરતા રાજ્યોની બહુમતિથી જો સુધારો સ્વીકારાય, તો યુનાઇટેડ નેશન્સની મહાસત્તા(General Assembly)ની મંજૂરી (approval) માટે મોકલવામાં આવશે.

(2) સુધારાઓ ત્યારથી અમલમાં આવશે કે જ્યારે યુનાઇટેડ નેશન્સની મહાસભાએ તે મંજૂર કરેલ હોય અને વર્તમાન સંધિના રાજ્ય પક્ષકારોએ તેમના સંબંધિત બંધારણીય પ્રક્રિયા અનુસાર બે તૃતીયાંશ બહુમતિથી તેનો સ્વીકાર કરેલ હોય.

(3) જ્યારે સુધારાઓ અમલમાં આવે ત્યારે જેમણે તેનો સ્વીકાર કરેલ હોય તે રાજ્ય પક્ષકારોને તે બંધનકર્તા રહેશે. અન્ય રાજ્ય પક્ષકારો વર્તમાન સંધિની જોગવાઈઓથી બંધાયેલ રહેશે.

અનુચ્છેદ - 52 :

અનુચ્છેદ 48, ફકરા ૬ હેઠળ કરાયેલ જાહેરનામા છતાં, યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ તે અનુચ્છેદના ફકરા 1માં ઉલ્લેખિત તમામ રાજ્યોને નીચેની વિગતોથી વાકેફ કરશે :

(એ) અનુચ્છેદ 48 હેઠળ સહીઓ, અનુમોદનો અને જોડાણો;

(બી) અનુચ્છેદ 49 હેઠળ વર્તમાન સંધિના અમલની તારીખ અને અનુચ્છેદ 51 હેઠળ સુધારાની અમલની તારીખ.

અનુચ્છેદ - 53 :

(1) વર્તમાન સંધિના ચીની, અંગ્રેજી, ફ્રેંચ, રશિયન અને સ્પેનિશ ભાષામાં તૈયાર કરાયેલ પાઠો તેટલ જ અધિકૃત ગણાશે અને તેને યુનોના લેખાગાર(archieves)માં રાખવામાં આવશે.

(2) યુનોના સેક્રેટરી જનરલ, અનુચ્છેદ 48માં ઉલ્લેખિત તમામ રાજ્યોને વર્તમાન સંધિની પ્રમાણિત નકલો મોકલશે.

- **<u>આર્થિક, સામાજિક તથા સાંસ્કૃતિક અધિકારો પરની આંતરરાષ્ટ્રીય સમજૂતી, 1966</u>**

અનુચ્છેદ -1 :

(1) તમામ લોકોને આત્મનિર્ણયનો અધિકાર છે. તે અધિકારની રૂએ, તેઓ મુક્ત રીતે પોતાનો રાજકીય દરજ્જો નક્કી કરી શકે અને પોતાનો આર્થિક, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક વિકાસ અપનાવી શકે.

(2) તમામ લોકો, પરસ્પર લાભ અને આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદાના સિદ્ધાંત પર આધારિત આંતરરાષ્ટ્રીય આર્થિક સહકારમાંથી ઉત્પન્ન થતી જવાબદારીઓને બાધ આવ્યા સિવાય પોતાના હેતુ માટે, મુક્ત રીતે પોતાની સંપત્તિ અને સંસાધનોનો નિકાલ કરી શકે. કોઈ પણ પ્રસંગે લોકોને પોતાનાં ભરણપોષણનાં સાધનથી વંચિત કરી શકાય નહિ.

(3) બિનસ્વશાસિત અને ટ્રસ્ટ વિસ્તારોમાં વહીવટ માટેની જવાબદારી ધરાવતા રાજ્યો સહિત આ સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારો, સ્વનિર્ણયના અધિકારોની પ્રાપ્તિ માટે ઉત્તેજન આપશે અને યુનોના ખતપત્રની જોગવાઈઓ અનુસાર તે અધિકારનું સન્માન કરશે.

અનુચ્છેદ - 2 :

(1) આ સમજૂતીનો દરેક રાજ્ય પક્ષકાર, આ સમજૂતીમાં માન્ય કરાયેલ અધિકારોની પ્રગતિશીલ રીતે પૂર્ણ પ્રાપ્તિ માટે, વ્યક્તિગત રીતે અને ખાસ કરીને આર્થિક અને ટેકનિકલ આંતરરાષ્ટ્રીય મદદ અને સહકાર તેના લાભ સંસાધનોની મહત્તમ હદથી લઈને ખાસ કરીને વૈધાનિક પગલાં સહિત, પગલાં લેવાની ખાતરી આપે છે.

(2) આ સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારો એવી ખાતરી આપે છે કે આ સમજૂતીમાં નિર્દિષ્ટ કરાયેલા અધિકારો, જાતિ, રંગ, લિંગ, ભાષા, ધર્મ, રાજકીય કે અન્ય અભિપ્રાય રાષ્ટ્રીય કે સામાજિક કુળ, મિલકત, જન્મ અથવા અન્ય દરજ્જાના ભેદભાવ સિવાય વાપરવામાં આવશે.

(3) વિકાસશીલ દેશો, માનવ અધિકારો અને રાષ્ટ્રીય અર્થતંત્રનો યોગ્ય ખ્યાલ રાખીને, નક્કી કરી શકે કે આ સમજૂતીના અધિકારો બિનદેશવાસીઓને કેટલાં પ્રમાણમાં આર્થિક અધિકારો આપશે.

અનુચ્છેદ - 3 :

આ સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારો, વર્તમાન સમજૂતીમાં નિર્દિષ્ટ કરાયેલા તમામ આર્થિક, સામાજિક તથા સાંસ્કૃતિક અધિકારોના ઉપભોગ માટે પુરુષો અને સ્ત્રીઓના સમાન અધિકારની ખાતરી આપે છે.

અનુચ્છેદ - 4 :

વર્તમાન સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારો એમ માન્ય કરે છે કે આ અધિકારોના ઉપભોગમાં, રાજ્ય આવા અધિકારો માત્ર એવાં નિયંત્રણોને આધીન બનાવી શકે કે જે કાયદાથી નક્કી થયેલ હોય અને જે આ અધિકારોને અનુરૂપ હોય અને જે લોકશાહી સમાજમાં સામાન્ય કલ્યાણને ઉત્તેજન આપવાના હેતુથી જ મૂકાયેલ હોય.

અનુચ્છેદ - 5:

(1) વર્તમાન સમજૂતીમાં એવું કોઈ અર્થઘટન કરવામાં આવશે નહીં કે જેનાથી કોઈ રાજ્ય, જૂથ અથવા વ્યક્તિને, આ સમજૂતીમાં જોગવાઈ કરાયેલ હોય તે સિવાય વધારે પ્રમાણમાં, અહીં માન્ય કરાયેલ અધિકારો કે સ્વાતંત્ર્યોની નાબૂદીનું ધ્યેય રખાયેલ કોઈ પ્રવૃત્તિ કે કૃત્ય કરવાનો અધિકાર ધરાવે છે.

(2) જ્યારે કોઈ રાજ્ય પક્ષકારનાં રાજ્યમાં કોઈ કાયદો, સમજૂતીઓ, નિયમનો કે રિવાજથી માન્ય કરાયેલ કે અસ્તિત્વ ધરાવતાં મૂળભૂત માનવ અધિકારો હોય, ત્યારે રાજ્ય એવાં કારણસર તેનાં પર નિયંત્રણમૂકશે નહીં કે તેમાં ઘટાડો કરશે નહી કે વર્તમાન સમજૂતી આવા અધિકારો માન્ય કરતી નથી અથવા તેને ઓછા પ્રમાણમાં માન્ય રાખે છે.

અનુચ્છેદ - 6 :

(1) વર્તમાન સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારો કામ કરવાના અધિકારને માન્ય કરે છે, કે જેમાં દરેક પોતે મુક્ત રીતે પસંદ કરે કે સ્વીકારે તે કામથી ભરણપોષણ મેળવવાના દરેકની તકની સમાવેશ થાય છે અને આ અધિકારનાં રક્ષણ માટે ઉચિત પગલાંઓ લેશે.

(2) આ અધિકારની પૂર્ણ પ્રાપ્તિ માટે વર્તમાન સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારે લેવાનાં પગલામાં વિહર આર્થિક, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક વિકાસ પ્રાપ્ત કરવા માટે અને વ્યક્તિને મૂળભૂત, રાજકીય અને આર્થિક સ્વાતંત્ર્યની ખાતરી આપતી શરતો હેઠળ પૂર્ણ અને ઉત્પાદક રોજગારી માટે ટેકનિકલ અને વ્યવસાયિક માર્ગદર્શન અને તાલીમ કાર્યક્રમો, નીતિઓ અને ટેકનિકોનો સમાવેશ થશે.

અનુચ્છેદ - 7 :

વર્તમાન સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારો કામની ન્યાયી અને અનુકૂળ શરતોના ઉપભોગના દરેકનો અધિકાર માન્ય રાખે છે, કે જેમાં ખાસ કરીને :

(એ) મહેતનાણું કે જે તમામ કામદારોને ઓછામાં ઓછું

(1) કોઈ પણ પ્રકારના ભેદભાવ વગર સમાન મૂલ્યના સમાન કામ માટે યોગ્ય વેતન અને સમાન મહેનતાણું, સમાન કામ માટે સમાન પગાર, ખાસ કરીને સ્ત્રીઓને પુરુષોને મળતી કામની શરતોથી હલકી કામની શરતો ન મળવી જોઈએ:

(2) વર્તમાન સમજૂતીની જોગવાઈઓ મુજબ પોતાના માટે અને પોતાના કુટુંબો માટે સુંદર જીવનધોરણ;

(બી) કામની સલામત અને આરોગ્યપ્રદ શરતો:

(સી) સીનિયોરિટી અને સક્ષમતા સિવાયની કોઈ વિચારણાને આધીન નહીં. તેવી પોતાની કામગીરીમાં ઉચિત ઉચ્ચતર ધોરણ સુધી દરેકના માટે બઢતીની સમાન તક;

(ડી) આરામ, ફુરસદ અને કામના કલાકો પર વાજબી નિયંત્રણ અને પગાર સાથે વખતોવખત રજાઓ તેમજ જાહેર રજાઓ માટે મહેનતાણું.

અનુચ્છેદ - 8:

(1) વર્તમાન સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારો :

(એ) પોતાના આર્થિક અને સામાજિક હિતના વિકાસ અને રક્ષણ માટે સંબંધિત સંસ્થાના નિયમોને આધીન, દરેકને મજૂર સંઘો રચવાના અને પોતાની પસંદગીના મજૂર સંઘમાં જોડાવાનો અધિકાર રહેશે. કાયદાએ નિયત કરેલ હોય અને જે લોકશાહી સમાજમાં રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા અથવા જાહેર વ્યવસ્થા અથવા અન્ય વ્યક્તિઓનાં અધિકારો અને સ્વાતંત્ર્યો માટે જરૂરી હોય તે સિવાયનાં નિયંત્રણો આ અધિકારના ઉપયોગ પર મૂકી શકાય નહીં.

(બી) મજૂર સંઘોનો રાષ્ટ્રીય સંઘો અથવા મહાસંઘો રચવાનો અને મહાસંઘોનો આંતરરાષ્ટ્રીય મજૂર સંગઠનો રચવાનો કે તેમાં જોડાવાનો;

(સી) કાયદાથી નિયત કરાયેલ હોય અને લોકશાહી સમાજમાં રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા અથવા જાહેર વ્યવસ્થા અથવા અન્ય વ્યક્તિઓના અધિકારો અને સ્વાતંત્ર્યો માટે જરૂરી હોય તેવા નિયંત્રણોને આધીન, મુક્ત રીતે કામ કરવાનો મજૂર સંઘોનો અધિકાર;

(ડી) હડતાલનો અધિકાર, પરંતુ જે તે દેશના કાયદા મુજબ આ અધિકારનો ઉપયોગ થવો જોઇએ.

(2) આ અનુચ્છેદનો અર્થ એવો થતો નથી કે લશ્કરી દાવો અથવા પોલીસ કે રાજ્યના વહીવટ માટે આ અધિકારોના ઉપયોગ પર કાયદેસર નિયંત્રણો મૂકી ન શકાય,

(3) સંગઠન સ્વાતંત્ર્ય અને સંગઠન રચવાના અધિકારનાં રક્ષણ સંબંધી આંતરરાષ્ટ્રીય મજૂર સંગઠન સમજૂતી. 1948ના પક્ષકાર રાજ્યોને, આ અનુચ્છેદથી એવાં વૈધાનિક પગલાં લેવાની સત્તા મળતી નથી કે જેનાથી તે સમજૂતીમાં જોગવાઈ કરાયેલ પ્રત્યાભૂતિને બાધ ઉત્પન્ન થાય, અથવા કાયદો એવી રીતે લાગુ પાડવામાં આવે કે જેનાથી બાધ ઉત્પન્ન થાય.

અનુચ્છેદ - 9 :

વર્તમાન સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારો, દરેકનો સામાજિક વીમા સહિત સામાજિક સુરક્ષાનો અધિકાર સ્વીકારે છે.

અનુચ્છેદ 10:

(1) કુટુંબ, સમાજનું સ્વાભાવિક અને મૂળભૂત જૂથ એકમ હોવાથી, ખાસ કરીને તેની રચના માટે અને જ્યારે તે આશ્રિત બાળકોની કાળજી અને શિક્ષણ માટે જવાબદાર છે ત્યારે તેને સૌથી વધુ રક્ષણ અને સહાય અપાવી જોઈએ. લગ્નઇચ્છુક જીવનસાથીઓની મુક્ત સંમતિથી જ લગ્ન યોજાવું જોઈએ.

(2) બાળકનાં જન્મ પછી વાજબી સમય દરમિયાન માતાઓને ખાસ રક્ષણ આપવું જોઈએ. આવા સમય દરમિયાન કામ કરતી માતાઓને ચાલુ પગારે અથવા પૂરતી સામાજિક સુરક્ષા લાભ સાથે રજા મળવી જોઈએ.

(3) પિતૃત્વ અથવા અન્ય શરતો માટે કોઈપણ જાતના ભેદભાવ વગેરે તમામ બાળકો અને યુવાન વ્યક્તિઓવતી રક્ષણ અને સહાયનાં ખાસ પગલાં લેવાવા જોઈએ. બાળકો અને યુવાન વ્યક્તિઓને આર્થિક કે સામાજિક શોષણથી રક્ષણ મળવું જોઈએ. તેમની નૈતિકતા અથવા આરોગ્યને નુકસાનકારક કામ અથવા તેમના સામાન્ય વિકાસ માટે જોખમકારક કે નુકસાનકારક રોજગારી કાયદાથી શિક્ષાપાત્ર થવી જોઈએ. રાજ્યોએ વયમર્યાદા નક્કી કરેલી જોઈએ કે જે હેઠળ બાળમજૂરીની પગાર સાથે કામગીરી પર પ્રતિબંધ મૂકાવો જોઈએ અને તે શિક્ષાપાત્ર બનવી જોઈએ.

અનુચ્છેદ - 11 :

(1) વર્તમાન સમજૂતીના પક્ષકારો દરેકનો, પૂરતા ખોરાક, કપડાં અને રહેણાંક સહિત, પોતાના તેમજ તેનાં કુટુંબ માટે પૂરતાં જીવનધોરણ અને જીવનસ્થિતિમાં સતત વિકાસનો અધિકાર માન્ય રાખે છે. રાજ્ય પક્ષકારો, મુક્ત સંમતિ પર આધારિત આંતર રાષ્ટ્રીય સરકારની જરૂરી અનિવાર્યતા સ્વીકારી આ અધિકારની પ્રાપ્તિ માટે યોગ્ય પગલાં લેશે.

(2) વર્તમાન સમજૂતીના અન્ય પક્ષકારો, દરેક વ્યક્તિનો, ભૂખથી મુક્ત રહેવાના મૂળભૂત અધિકાર માન્ય રાખીને, વ્યક્તિગત રીતે અને આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારથી, ચોક્કસ કાર્યક્રમો સહિત,

(એ) પોષણના સિદ્ધાંતોના જ્ઞાનની સમજણ આપીને ટેકનિકલ અને વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાનના પૂર્ણ ઉપયોગથી અને કુદરતી સંસાધનોનો સૌથી વધારે અસરકારક વિકાસ અને ઉપયોગથી, ખોરાક ઉત્પાદન, જાળવણી અને વિતરણ રીતો સુધારવા માટે,

(બી) ખોરાક આયાત અને ખોરાક નિકાસ કરતા દેશોના પ્રશ્નો ધ્યાનમાં લઈને જરૂરિયાતના સંદર્ભમાં વિશ્વ ખોરાક પુરવઠા સમાન વિતરણ માટે;

- જરૂરી પગલાં લેશે.

અનુચ્છેદ - 12 :

(1) વર્તમાન સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારો દરેકનો સૌથી વધારે પ્રાપ્યક્ષમ શારીરિક તથા માનસિક આરોગ્ય ધોરણના ઉપભોગનો અધિકાર માન્ય રાખે છે. (2) આ અધિકારની પૂર્ણ ઉપલબ્ધિ માટે વર્તમાન સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારો તરફથી

(એ) બાળ-મરણમાં ઘટાડા માટે બાળકનાં આરોગ્ય વિકાસ માટે;

(બી) પર્યાવરણ અને ઔદ્યોગિક આરોગ્યશાસ્ત્રનાં તમામ પાસાઓની સુધારણા માટે:

(સી) ચેપી, સ્થાનવર્તી, વ્યવસાયિક અને અન્ય રોગોનાં નિવારણ, સારવાર અને અંકુશ માટે,

(ડી) એવા સંજોગોનું નિર્માણ કે જેનાથી તમામને તબીબી સેવા અને માંદગીના પ્રસંગે તબીબી જ્ઞાન મળી રહે.

- તે માટે જરૂરી પગલાં લેશે

અનુચ્છેદ 13:

(1) વર્તમાન સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારો દરેકનો શિક્ષણનો અધિકાર માન્ય રાખે છે. તેઓ સંમત થાય છે કે માનવ વ્યક્તિત્વના અને તેના ગૌરવના સંપૂર્ણ વિકાસ માટે શિક્ષણ આપવામાં આવશે અને માનવ અધિકારો અને મૂળભૂત સ્વાતંત્ર્યો તરફનાં સન્માનને મજબૂત બનાવશે. તેઓ વધુમાં એમ પણ સંમત થાય છે કે શિક્ષણ તમામ વ્યક્તિઓને મુક્ત સમાજમાં ભાગ લેવા સમર્થ બનાવશે. તમામ રાષ્ટ્રો તેમજ જાતિ અને ધાર્મિક જૂથો વચ્ચે સમજણ, સહિષ્ણુતા અને મૈત્રી વધારશે અને શાંતિ જાળવવા માટે યુનોની પ્રવૃત્તિઓ વધારશે.

(2) વર્તમાન સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારો, આ અધિકારની પૂર્ણ ઉપલબ્ધિ માટે એ માન્ય રાખે છે કે :

(એ) પ્રાથમિક શિક્ષણ ફરજિયાત અને સાર્વત્રિક રહેશે;

(બી) ટેક્નિકલ અને વ્યવસાયિક માધ્યમિક શિક્ષણ સહિત માધ્યમિક શિક્ષણ સામાન્ય રીતે લભ્ય બનાવાશે અને ઉચિત સાધનોથી અને ખાસ કરીને નિઃશુલ્ક વિકાસશીલ પ્રવેશથી પ્રવેશપાત્ર બનાવાશે;

(સી) ઉચ્ચ શિક્ષણ તમામના માટે સમાન રીતે હેસિયતના આધારે, અને ખાસ કરીને નિઃશુલ્ક વિકાસશીલ પ્રવેશથી પ્રવેશપાત્ર બનાવાશે;

(ડી) જેમણે પ્રાથમિક શિક્ષણ મેળવેલ કે પૂરું કરેલ ન હોય, તેમના માટે શક્ય હોય, તો

(ઈ) મૂળભૂત શિક્ષણને પ્રોત્સાહન કે તેને વધુ સઘન બનાવવામાં આવશે.

(3) વર્તમાન સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારો માતા-પિતાનાં અને લાગુ પડતું હોય ત્યાં કાનૂની વાલીઓને જાહેર સત્તાવાળાઓએ સ્થાપેલ હોય તે સિવાયની શાખાઓ કે જે શાળાઓ રાજ્યે મંજૂર કરેલ શૈક્ષણિક

ધોરણોને અનુરૂપ હોય, અને પોતાના વિચારો અનુસાર પોતાનાં બાળકોનાં ધાર્મિક અને નૈતિક શિક્ષણ આપવાનાં સ્વાતંત્ર્ય તરફ સન્માનની ખાતરી આપે છે.

(4) આ અનુચ્છેદના કોઈ ભાગથી આ અનુચ્છેદના ફકરા-1માં નિર્દિષ્ટ કરાયેલ સિદ્ધાંતોને અને એવી જરૂરિયાતને આધીન કે આવી સંસ્થાઓમાં અપાતું શિક્ષણ રાજ્યે નિયત કરેલ લઘુતમ ધોરણોને અનુરૂપ હશે, કોઈ વ્યક્તિનાં કે સંસ્થાઓના શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવાના સ્વાતંત્ર્ય સાથે દખલગીરી થતી હોવાનું અર્થઘટિત કરવામાં આવશે નહીં.

અનુચ્છેદ - 14 :

વર્તમાન સમજૂતીના જે રાજ્ય પક્ષકાર, આ સમજૂતીના પક્ષકાર થતા સમયે પોતાની હકૂમત હેઠળના મેટ્રોપોલિટન વિસ્તાર કે વિસ્તારોમાં ફરજિયાત પ્રાથમિક શિક્ષણ આપવા સમર્થન હોય, બે વર્ષમાં વિગતવાર યોજના ઘડવા અને સ્વીકારવાની અને યોજનામાં નિયત કરવામાં આવેલ તેટલા સમયમાં તેમના માટે ફરજિયાત પ્રાથમિક શિક્ષણના ક્રમશઃ અમલ માટે ખાતરી આપે છે.

અનુચ્છેદ 15:-

(1) વર્તમાન સમજૂતીના પક્ષકારો દરેકના

(એ) સાંસ્કૃતિક જીવનમાં ભાગ લેવાના;

(બી) વૈજ્ઞાનિક પ્રગતિનો લાભો મળવાના

(સી) પોતે જેના કર્તા હોય તે વૈજ્ઞાનિક, સાહિત્યિક કે કલાત્મક નિર્માણમાંથી પરિણમતા નૈતિક કે ભૌતિક હિતના રક્ષણનો લાભ લેવાના:

અધિકારને માન્ય કરે છે.

(2) આ અધિકારના પૂર્ણ ઉપલબ્ધિના માટે વર્તમાન સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારોએ લેવાનાં પગલાંમાં વિજ્ઞાન અને સંસ્કૃતિની જાળવણી અને વિકાસ માટે જરૂરી તમામ પગલાંઓનો સમાવેશ થશે.

(3) વર્તમાન સમજૂતીના પક્ષકારો વૈજ્ઞાનિક સંશોધન અને કલાત્મક પ્રવૃત્તિ માટે જરૂરી સ્વાતંત્ર્ય તરફ સન્માન રાખવાની ખાતરી આપે છે.

(4) વર્તમાન સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારો વૈજ્ઞાનિક અને સાંસ્કૃતિક ક્ષેત્રોમાં આંતરરાષ્ટ્રીય કરારોના પ્રોત્સાહન અને વિકાસમાંથી થતા લાભોને માન્ય કરે છે.

અનુચ્છેદ - 16 :

વર્તમાન સમજૂતીના પક્ષકારો સંમત છે કે, વર્તમાન સમજૂતીમાં નિર્દિષ્ટ કરાયેલ અધિકારોની સિદ્ધિ માટે આંતરરાષ્ટ્રીય પગલામાં. સમજૂતીઓ, ભલામણોનો સ્વીકાર, ટેકનિકલ મદદ પૂરી પાડવી, પ્રાદેશિક સભાઓ યોજવી અને સંબંધિત સરકારો સાથે રહીને વિચારણા અને અભ્યાસ માટે ટેકનિકલ સભાઓ યોજવા જેવાં પગલાંનો સમાવેશ થાય છે.

અનુચ્છેદ 17:

દરેક નાગરિકને અનુ. 2માં જણાવેલ બાબત સિવાય અને ગેરવાજબી નિયંત્રણો સિવાય -

(એ) જાહેર બાબતોનાં સંચાલનમાં પ્રત્યક્ષ રીતે અથવા પોતાના પસંદ થયેલ પ્રતિનિધિઓ મારફત ભાગ લેવાનો;

(બી) સમયાંતરે સમાન મતાધિકારનાં ધોરણે, મતદારોની ઇચ્છાને મુક્ત અભિવ્યક્તિની ખાતરી આપતી ખાનગી મતદાનથી યોજાતી ચૂંટણીઓમાં મતદાન કરવાનો અને ચૂંટાવાનો;

(સી) પોતાના દેશમાં સમાનતાનાં ધોરણે જાહેર સેવાઓમાં પ્રવેશ મેળવવાનો;

- અધિકાર રહેશે.

<u>અનુચ્છેદ - 18 :</u>

યુનાઇટેડ નેશન્સના ચાર્ટર હેઠળ માનવ અધિકારો અને મૂળભૂત સ્વાતંત્ર્યોના ક્ષેત્રમાં પોતાની જવાબદારીઓ અનુસાર, સામાજિક અને આર્થિક પરિષદ વર્તમાન સમજૂતીની જોગવાઈઓના અમલમાં થયેલ પ્રગતિના અહેવાલ સંબંધમાં ખાસ (વિશિષ્ટ) એજન્સીઓ સાથે વ્યવસ્થા કરી શકે.

<u>અનુચ્છેદ - 19 :</u>

સામાજિક અને આર્થિક પરિષદ, અનુચ્છેદો 16 અને 17 અનુસાર રાજ્યો તરફથી સુપરત કરાયેલ. માનવ અધિકારો સંબંધી અહેવાલો અથવા માહિતી, અથવા અનુચ્છેદ 18 અનુસાર ખાસ એજન્સીઓ તરફથી સુપરત કરાયેલ માનવ અધિકારો સંબંધી અહેવાલો આયોગ(Commission)ને મોકલી શકે.

<u>અનુચ્છેદ - 20</u> :

વર્તમાન સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારો અને સંબંધિત ખાસ (વિશિષ્ટ) એજન્સીઓ અનુચ્છેદ 19 66-કોઈ પણ સામાન્ય ભલામણ (general recommendation) પર પોતાની કોમેન્ટસ સુપરત કરી શકે.

<u>અનુચ્છેદ - 21</u> :

સામાજિક અને આર્થિક પરિષદ, વર્તમાન સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારો અને ખાસ એજન્સીઓ તરફથી વર્તમાન સમજૂતીમાં માન્ય કરાયેલ અધિકારોનાં પાલનમાં થયેલ પ્રગતિ અને લેવામાં આવેલ પગલાંઓ સંબંધમાં મળેલ માહિતીનો સારાંશ સામાન્ય પ્રકારની ભલામણો સાથેનો અહેવાલ વખતોવખત મહાસભાને સુપરત કરી શકે.

<u>અનુચ્છેદ - 22 :</u>

આર્થિક અને સામાજિક પરિષદ યુનાઇટેડ નેશન્સના અન્ય વિભાગી અને તેના તાબા હેઠળના તંત્રોના અને ખાસ એજન્સીઓના ધ્યાન પર વર્તમાન સમજૂતીના આ વિભાગમાં ઉલ્લેખિત અહેવાલમાંથી ઉત્પન્ન થતી કોઈ પણ બાબતમાં ટેકનિકલ મદદ પૂરી પાડવા સંબંધમાં મૂકી શકે.

<u>અનુચ્છેદ - 23</u> :

વર્તમાન સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારો એમ સંમત થાય છે કે વર્તમાન સમજૂતીમાં માન્ય કરાયેલ અધિકારોના અમલ માટે આંતરરાષ્ટ્રીય પગલાં (international action) માં સમજૂતીઓના નિર્ણયો, ભલામણોના સ્વીકાર, ટેકનિકલ મદદ પૂરી પાડવી અને સંબંધિત સરકારો સાથે પરામર્શ અને અભ્યાસ માટે પ્રાદેશિક સભાઓ અને ટેકનિકલ સભાઓ યોજવા જેવી રીતોનો સમાવેશ થાય છે.

<u>અનુચ્છેદ - 24 :</u>

વર્તમાન સમજૂતીના કોઈ ભાગનું એવું અર્થઘટન કરવામાં આવશે નહીં કે જેથી યુનાઇટેડ નેશના ચાર્ટરની જોગવાઈઓ કે ખાસ એજન્સીઓનાં બંધારણો, કે જેનાથી વર્તમાન સમજૂતીમાં આવરી લેવાયેલ બાબતો સંબંધમાં યુનાઇટેડ નેશન્સના વિવિધ અંગો અને ખાસ એજન્સીઓની જવાબદારીઓ નક્કી કરવામાં આવેલ હોય. તેને કાંઈ બાધ ઉત્પન્ન થાય.

<u>અનુચ્છેદ - 25 :</u>

સિવાય દરેક નાગરિકને અનુચ્છેદ 2માં નિર્દિષ્ટ કરાયેલ કોઈ પણ ભેદભાવ વિના અને ગેરવાજબી નિયંત્રણો

(એ) જાહેર બાબતોનાં સંચાલનમાં સીધી રીતે અથવા મુક્ત રીતે પસંદ કરેલ પ્રતિનિધિઓ મારફત ભાગ લેવાનો;

(બી) મત આપવાનો અને મતદારોની ઇચ્છાની મુક્ત અભિવ્યક્તિની ખાતરી આપતા ગુપ્ત મતદાનથી યોજાતી ચૂંટણીઓમાં ચૂંટાવાનો;

(સી) પોતાના દેશમાં સમાનતાનાં ધોરણે, જાહેર સેવાઓ મેળવવાનો, અધિકાર અને તક રહેશે.

<u>અનુચ્છેદ - 26 :</u>

(1) વર્તમાન સમજૂતી, યુનાઇટેડ નેશન્સના કોઈ પણ રાજ્ય સભ્ય, અથવા કોઈ ખાસ (વિશિષ્ટ) સંસ્થાના સભ્ય, આંતરરાષ્ટ્રીય ન્યાય અદાલતના કાયદાના રાજ્ય પક્ષકાર અને યુનાઇટેડ નેશન્સની મહાસભાએ વર્તમાન સમજૂતીના સભ્ય થવા જેને આમંત્રણ આપેલ હોય તે અન્ય રાજ્ય દ્વારા સહી થવાને ખુલ્લી છે.

(2) વર્તમાન સમજૂતી અનુમોદન (ratification)ને આધીન છે. અનુમોદનના દસ્તાવેજો યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ પાસે જમા કરાવવાના રહેશે.

(3) વર્તમાન સમજૂતી, આ અનુચ્છેદના ફકરા 1માં ઉલ્લેખિત કોઈ પણ રાજ્ય દ્વારા જોડાણ (accession) માટે ખુલ્લી રહેશે.

(4) જોડાણ દસ્તાવેજ યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ પાસે જમા કરાવાયેથી જોડાણનો અમલ થશે.

(5) યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ, જેમણે આ સમજૂતીમાં સહી કરેલ હોય કે જોડાણ કરેલ હોય, તે તમામ રાજ્યોને અનુમોદન કે જોડાણ દસ્તાવેજ જમા થયાની જાણ કરશે.

<u>અનુચ્છેદ - 27 :</u>

(1) યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ પાસે જમા થયાની તારીખ બાદ ત્રણ માસ બાદ અનુમોદન અથવા જોડાણનો પાંત્રીસમો દસ્તાવેજ રજૂ થયેથી, વર્તમાન સમજૂતીનો અમલ થશે(2) અનુમોદન અથવા જોડાણનો પાંત્રીસમો દસ્તાવેજ જમા થયાની તારીખ બાદ વર્તમાન સમજૂતીનું અનુમોદન કે જોડાણ કરનાર દરેક રાજ્ય માટે, તેમણે પોતાનો અનુમોદન કે જોકાણનો દસ્તાવેજ રજૂ કર્યાની તારીખથી આ સમજૂતીનો અમલ થશે.

અનુચ્છેદ 28:

વર્તમાન સમજૂતીની જોગવાઈઓ સમવાથી રાજ્યોના તમામ ભાગોને કોઈ પણ મર્યાદાઓ એ અપવાદો વગર લાગુ પડશે.

<u>અનુચ્છેદ - 29</u> :

(1) વર્તમાન સમજૂતીનો કોઈ પણ રાજ્ય પક્ષકાર સુધારો સૂચવી શકે અને તે યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ સમક્ષ રજૂ કરી શકે. યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ ત્યારબાદ એવી વિનંતી સાથે સૂચિત સુધારાની વર્તમાન સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારોને જાણ કરશે કે દરખાસ્ત પર વિચારણા અને તેના પર મતદાન થવા માટે રાજ્ય પક્ષકારોની પરિષદ યોજવાની તેઓ તરફેણ કરે છે કે કેમ. જો આવી પરિષદ યોજવા માટે ઓછામાં ઓછા એક તૃતીયાંશ રાજ્ય પક્ષકારો તરફેણ કરે, તો સેક્રેટરી જનરલ, યુનાઇટેડ નેશન્સના ઉપક્રમે પરિષદ યોજાશે. પરિષદમાં હાજર અને મતદાન કરતા રાજ્યોની બહુમતિથી જો સુધારો સ્વીકારાય, તો યુનાઇટેડ નેશન્સની મહાસભા (General Assembly)ની મંજૂરી (approval) માટે મોકલવામાં આવશે.

(2) સુધારાઓ ત્યારથી અમલમાં આવશે કે જ્યારે યુનાઇટેડ નેશન્સની મહાસભાએ તે મંજૂર કરેલ હોય અને વર્તમાન સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારોએ તેમના સંબંધિત બંધારણીય પ્રક્રિયા અનુસાર બે તૃતીયાંશ બહુમતિથી તેનો સ્વીકાર કરેલ હોય.

(3) જ્યારે સુધારાઓ અમલમાં આવે ત્યારે જેમણે તેનો સ્વીકાર કરેલ હોય તે રાજ્ય પક્ષકારોને તે બંધનકર્તા રહેશે. અન્ય રાજ્ય પક્ષકારો વર્તમાન સમજૂતીની જોગવાઈઓથી બંધાયેલ રહેશે.

<u>અનુચ્છેદ - 30</u> :

અનુચ્છેદ 26, ફકરા 5 હેઠળ પ્રગટ કરાયેલ જાહેરનામાં છતાં, યુનાઇટેડ નેશન્સના સેક્રેટરી જનરલ તે અનુચ્છેદના ફકરા 1માં ઉલ્લેખિત તમામ રાજ્યોને નીચેની વિગતોથી વાકેફ કરશે :

(એ) અનુચ્છેદ 26 હેઠળ સહીઓ, અનુમોદનો અને જોડાણો;

(બી) અનુચ્છેદ 27 હેઠળ વર્તમાન સમજૂતીના અમલની તારીખ અને અનુચ્છેદ 29 હેઠળ સુધારાના અમલની તારીખ.

<u>અનુચ્છેદ - 31</u> :

(1) વર્તમાન સમજૂતીના ચીની, અંગ્રેજી, ફ્રેંચ, રશિયન અને સ્પેનિશ ભાષામાં તૈયાર કરાયેલ પાઠો તેટલા જ અધિકૃત ગણાશે અને તેને યુનોના લેખાગાર(archieves)માં રાખવામાં આવશે.

(2) યુનોના સેક્રેટરી જનરલ અનુચ્છેદ 26માં ઉલ્લેખિત તમામ રાજ્યોને વર્તમાન સમજૂતીની પ્રમાણિત નકલો મોકલશે

- **<u>જાતીય ભેદભાવના તમામ સ્વરૂપોની નાબૂદી પરની આંતરરાષ્ટ્રીય સમજૂતી, 1966 (International Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination, 1966)</u>**

અનુચ્છેદ - 1 :

(1) આ સમજૂતીમાં "જાતીય ભેદભાવ" એટલે એવો કોઈ પણ, જાતિ, રંગ, કુળ અથવા રાષ્ટ્રીય કે માનવજાતિની ઉત્પત્તિ પર આધારિત કોઈ પણ ભેદભાવ, બાધ, નિયંત્રણ અથવા પસંદગી કે જેનો હેતુઅથવા અસર માનવ અધિકારો અને રાજકીય, આર્થિક, સામાજિક, સાંસ્કૃતિક અથવા જાહેર જીવનનાં અન્ય કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં મૂળભૂત સ્વાતંત્ર્યનો સમાન ધોરણે માન્યતા, અથવા ઉપભોગને વ્યર્થ બનાવવાની કે નુકસાન કરવાની હોય.

(2) આ સમજૂતી, આ સમજૂતીના રાજ્ય પક્ષકારે નાગરિકો અને બિનનાગરિકો વચ્ચે કરેલ ભેદભાવ બાધ, નિયંત્રણ અથવા પસંદગીને લાગુ પડશે નહીં.

(3) રાજ્ય પક્ષકારોની રાષ્ટ્રીયતા, નાગરિકત્વ અથવા સ્વાભાવિકરણની કાનૂની જોગવાઈઓને અસરકર્તા હોવાનું અર્થઘટન કરવામાં આવશે નહીં, પરંતુ આવી જોગવાઈઓ કોઈ રાષ્ટ્રીયતા સામે ભેદભાવ કરાતી હોવી જોઈએ નહીં.

(4) ચોક્કસ જાતિઓ, માનવ કુળો અથવા વ્યક્તિઓ માનવ અધિકારો અથવા મૂળભૂત સ્વાતંત્ર્યો સમાન ધોરણે ભોગવી શકે તે માટે તેમને ખાસ રક્ષણની જરૂર હોય તેવા પ્રસંગે, તેમની પૂરતા વિકાસના એકમાત્ર હેતુથી ખાસ પગલાં લેવામાં આવે, તો તે જાતીય ભેદભાવ ગણાશે નહીં, પરંતુ આવાં પગલાંથી જુદા જુદા જાતીય જૂથો માટે અલગ અધિકારો બનવાં જોઈએ નહીં અને જે હેતુથી પગલાં લેવાયાં હોય તે પૂર્ણ થયા બાદ તે ચાલુ રાખી શકાશે નહીં.

અનુચ્છેદ - 2:

(1) રાજ્ય પક્ષકારો જાતીય ભેદભાવને વખોડી કાઢે છે અને ઉચિત પગલાંથી અને વિનાવિલંબે જાતીય ભેદભાવનાં તમામ સ્વરૂપો નાબૂદ કરવા અને તમામ જાતિઓ વચ્ચે સમજણ વધારવાના હેતુથી નીતિ અનુસરવાની ખાતરી આપે છે અને આ હેતુ માટે :

(એ) દરેક રાજ્ય પક્ષકાર, વ્યક્તિઓ, જૂથો અથવા સંસ્થાઓ સામે જાતીય ભેદભાવનું કોઈ કૃત્ય કે વ્યવહાર ન કરવાની અને તમામ જાહેર સત્તાધિકારીઓ અને જાહેર રાષ્ટ્રીય કે સ્થાનિક સંસ્થાઓ આ જવાબદારી અનુસાર કાર્ય કરશે;

(બી) દરેક રાજ્ય પક્ષકાર, કોઈ વ્યક્તિઓ અથવા સંસ્થાઓ તરફથી જાતીય ભેદભાવ ન પ્રેરવા, તેનો બચાવ કે સમર્થન ન કરવાની ખાતરી આપે છે;

(સી) દરેક રાજ્ય પક્ષકાર, સરકારી, રાષ્ટ્રીય કે સ્થાનિક નીતિઓની સમીક્ષા કરવા અને જે કાયદાઓ કે નિયમોની અસર જાતીય ભેદભાવ સર્જવાની અથવા ગમે ત્યાં પણ અસ્તિત્વ ધરાવતા જાતીય ભેદભાવને કાયમી કરવાની હોય. તે સુધારવાની, રદ કરવાની કે તેને વ્યર્થ જાહેર કરવાની ખાતરી આપે છે;

(ડી) દરેક રાજ્ય પક્ષકાર, વ્યક્તિઓ, જૂથો કે સંગઠનો તરફથી, સંજોગોથી જરૂર જણાય, તો વિધિવિધાન સહિત ઉચિત પગલાંથી, જાતીય ભેદભાવ પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવશે. અથવા તેનો અંત લાવશે.

(ઈ) દરેક રાજ્ય પક્ષકાર, ઉચિત જણાય ત્યાં, એકીકરણ સાધતાં વિવિધ જાતીય સંગઠનો અને ચળવળો અને જાતિઓ વચ્ચેના અવરોધોને દૂર કરતાં અન્ય સાધનોને પ્રોત્સાહન આપવા અને જેનાથી જાતીય વિભાજન મજબૂત બને તેવી કોઈ પણ બાબતને પ્રોત્સાહન ન આપવાની ખાતરી આપે છે.

(2) રાજ્ય પક્ષકારો, સંજોગોથી જ્યારે જરૂરી જણાય ત્યારે ચોક્કસ જાતિ જૂથો અથવા તેની વ્યક્તિઓને માનવ અધિકારો અને મૂળભૂત સ્વાતંત્ર્યોના પૂર્ણ અને સમાન ઉપભોગ માટેની ખાતરી આપવાના હેતુથી, સામાજિક, આર્થિક, સાંસ્કૃતિક અને અન્ય ક્ષેત્રોમાં આવી જાતિ કે વ્યક્તિઓના પૂરતા વિકાસ અને રક્ષણ

માટે ખાસ અને નક્કર પગલાં લેશે. જે હેતુઓ માટે આવાં ખાસ કે નક્કર પગલાં લેવામાં આવે તે પૂર્ણ થયા બાદ તેનાં પરિણામે, તેનાથી વિવિધ જાતિ જૂથો વચ્ચે અસમાન કે અલગ અધિકારોની જાળવણીમાં કારણભૂત બનવા જોઈએ નહીં.

અનુચ્છેદ 3:

રાજ્ય પક્ષકારો જાતીય અલગતાવાદ અને રંગભેદ વખોડી કાઢે છે અને પોતાની હકૂમત હેઠળના વિસ્તારોમાં આ પ્રકારના તમામ વ્યવહારો અટકાવવા, તેના પર પ્રતિબંધ મૂકવા અને તેને નાબૂદ કરવાની ખાતરી આપે છે.

અનુચ્છેદ 4:

રાજ્ય પક્ષકારો, એક જૂથ કે જાતિ પર ગુરુતાગ્રંથિના વિચાર કે વિચારસરણી પર આધારિત અથવા જે જાતીય નફરત અને કોઈ પણ પ્રકારના ભેદભાવને ઉત્તેજન આપે છે કે ન્યાયી ઠરાવે છે તેવા પ્રચાર અને સંસ્થાઓને વખોડી કાઢે છે અને આવા ભેદભાવ કે પક્ષપાતની ઉશ્કેરણી કે તેનાં કૃત્યોની નાબૂદી માટે તાત્કાલિક અને હકારાત્મક પગલાં લેવાની ખાતરી આપે છે અને યુનોના માનવ અધિકારોના સિદ્ધાંતો અને આ સમજૂતીના અનુ, 5માં નિર્દિષ્ટ કરાયેલ અધિકારો ખ્યાલમાં રાખીને, અન્યની સાથે;

(એ) જાતીય ઉચ્ચતા અથવા નફરત પર આધારિત તમામ વિચારોનો પ્રચાર, જાતીય પક્ષપાતની ઉશ્કેરણી, તેમજ અન્ય રંગ કે માનવકૂળની કોઈ જાતિ અથવા વ્યક્તિઓ તરફનાં હિંસાનાં કૃત્યો કે આવાં કૃત્યો માટેની ઉશ્કેરણી અને નાણાકીય સહાય સહિત જાતીયતાવાદી પ્રવૃત્તિને મદદ માટેની જોગવાઈ કાયદાથી શિક્ષાપાત્ર ગુનો જાહેર કરશે;

(બી) જેનાથી જાતીય પક્ષપાત કે ભેદભાવની ઉશ્કેરણી થતી હોય. તેવી પ્રવૃત્તિઓ અને સંસ્થાને ગેરકાયદેસર જાહેર કરી પ્રતિબંધ મૂકશે અને આવી સંસ્થાઓ કે પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેવાને કાયદાથી શિક્ષાપાત્ર ગુનો જાહેર કરશે;

(સી) રાષ્ટ્રીય કે સ્થાનિક જાહેર સત્તાવાળાઓ કે સંસ્થાઓને જાતીય પક્ષપાતની ઉશ્કેરણી કે ઉત્તેજન માટે પરવાનગી આપશે નહીં.

અનુચ્છેદ - 5 :

અનુ. 2 નિર્દિષ્ટ કરાયેલ મૂળભૂત જવાબદારીઓને અનુરૂપ, રાજ્ય પક્ષકારો, તમામ સ્વરૂપોમાં જાતીય ભેદભાવ પર પ્રતિબંધ મૂકવાની અને નાબૂદ કરવાની ખાતરી આપે છે અને દરેકને જાતિ, રંગ, રાષ્ટ્રીય કે માનવકુળના ભેદભાવ સિવાય, કાયદા સમક્ષની સમાનતા અને ખાસ કરીને નીચેના અધિકારોની ખાતરી

આપે છે :

(એ) ન્યાયપંચો અને ન્યાય આપતા તમામ અંગો સમક્ષ સમાન વ્યવહારનો અધિકાર;

(બી) હિંસા કે શારીરિક ઈજા સામે રાજ્ય તરફથી વ્યક્તિની સલામતી અને રક્ષણનો અધિકાર, ભલે પછી તે સરકારી અધિકારીઓ, વ્યક્તિ, જૂથ કે સંસ્થા તરફથી કરવામાં આવેલ હોય.

(સી) સાર્વત્રિક અને સમાન મતાધિકારનાં ધોરણે યોજાતી ચૂંટણીમાં મતદાન કરવાનો અને ઊભા રહેવાનો અધિકાર, જાહેર બાબતોનાં સંચાલનમાં તેમજ સરકારમાં કોઈ પણ સ્તરે ભાગ લેવાનો અને જાહેર સેવામાં સમાન પ્રવેશના રાજકીય અધિકારો;

(ડી)અન્ય દીવાની અધિકારો, ખાસ કરીને —

(1) રાજ્યની હદમાં હેરફેર અને નિવાસનાં સ્વાતંત્ર્યનો અધિકાર;

(ii) પોતાના સહિત કોઈ પણ દેશ છોડવાનો અને પોતાના દેશમાં પાછા ફરવાનો અધિકાર;

(iii) રાષ્ટ્રીયતાનો અધિકાર;

(iv) એકલા કે અન્યની સાથે મિલકતની માલિકીનો અધિકાર;

(v) વારસાનો અધિકાર;

(vi) વિચાર, અંતરાત્મા અને ધર્મનાં સ્વાતંત્ર્યનો અધિકાર;

(vii) અભિપ્રાય અને અભિવ્યક્તિના સ્વાતંત્ર્યનો અધિકાર:

(viii) શાંતિપૂર્વક ભેગા થવાનો અને સંગઠનનાં સ્વાતંત્ર્યનો અધિકાર:

(ઈ) આર્થિક, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક અધિકારો, ખાસ કરીને -

(i) કામ કરવાનો, રોજગારીની મુક્ત પસંદગી, કામની ન્યાયી અને અનુકૂળ શરતો બેરોજગારી સામે રક્ષણ, સમાન કામ માટે સમાન વેતન, યોગ્ય અને અનુકૂળ મહેનતાણાંનાં અધિકારો;

(ii) મજૂર સંઘો રચવાનો અને તેમાં જોડાવાનો અધિકાર:

(iii) નિવાસસ્થાનનો અધિકાર:

(iv) જાહેર આરોગ્ય, તબીબી કાળજી, સામાજિક સુરક્ષા અને સામાજિક સેવાઓનો અધિકાર;

(v) શિક્ષણ અને તાલીમનો અધિકાર;

(vi) સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓમાં સમાન ભાગીદારનો અધિકાર;

(એફ) વાહનવ્યવહાર, હોટલ, રેસ્ટોરન્ટ, કાફે, થિયેટર અને બગીચા જેવી જાહેર જનતા માટેનાં સ્થળ કે સેવાઓ માટે પ્રવેશનો અધિકાર.

અનુચ્છેદ - 6 :

રાજ્ય પક્ષકારો, આ સમજૂતીથી વિરુદ્ધ, જાતીય પક્ષપાતનાં જે કૃત્યોથી માનવ અધિકારો અને મૂળભૂત સ્વાતંત્ર્યોનો ભંગ થતો હોય, તેની વિરુદ્ધ, પોતાની હકૂમતમાં, દરેકને રાષ્ટ્રીય ન્યાયપંચો અને અન્ય રાજ્ય સંસ્થાઓ મારફત અસરકારક રક્ષણ અને ઉપચારોની અને આવા પક્ષપાતથી થયેલ નુકસાન માટે આવાં ન્યાયપંચો પાસેથી યોગ્ય અને પૂરતાં સમારકામ અને ઉપચારોની ખાતરી આપે છે.

અનુચ્છેદ - 7:

રાજ્ય પક્ષકારો, જેનાથી જાતીય ભેદભાવ ઉત્પન્ન થતા હોય તે પૂર્વગ્રહો સામે લડવાના હેતુથી અને રાષ્ટ્રો જાતિઓ તેમ જ માનવકુળો વચ્ચે સમજણ અને સહિષ્ણુતા કેળવવાના હેતુથી અને યુનોના ખતપત્રના અને માનવ અધિકારોના તેમજ જાતીય ભેદભાવની નાબૂદી માટેના હેતુઓ અને સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કરવા માટે, ભણતર, શિક્ષણ, સંસ્કૃતિ અને માહિતીનાં ક્ષેત્રોમાં તાત્કાલિક અને અસરકારક પગલાં લેશે.

- **મૂળભૂત અધિકારો:-**
  સમાનતાનો અધિકાર(અનુ. 14 થી 18)
  સ્વાતંત્રતાનો અધિકાર (અનુ. 19 થી 22)
  શોષણ વિરુદ્ધ અધિકાર (અનુ.23-24)
  ધાર્મિક સ્વતંત્રતાનો અધિકાર (અનુ.25 થી 28)
  સાંસ્કૃતિક અને શૈક્ષણિક અધિકાર(અનુ. 29-30)
  બંધારણીય ઉપચારોનો અધિકાર(અનુ.32)
- **કેટલાક જૂથોના માનવ અધિકારો:-**

૧. સ્ત્રીઓના માનવ અધિકારો

૨. બાળકોના માનવ અધિકારો

૩. લઘુમતીઓના માનવ અધિકારો

૪. દલિતોના માનવ અધિકારો

૫. કેદીઓના માનવ અધિકારો

૬. આરોપીઓના માનવ અધિકારો

૭. શરણાર્થીઓના માનવ અધિકારો

૮. અપંગોના માનવ અધિકારો

- માનવ અધિકાર ભંગના ઉપાયો
  -યુએનઓ માં ફરિયાદ

-ભારતમાં માનવ અધિકાર પાંચને ફરિયાદ

-સર્વોચ્ચ અદાલત અથવા વડી અદાલત

-તપાસ

-જાહેર હિતની અરજી

-રાષ્ટ્રીય મહિલા પંચને ફરિયાદ

- Universal Declaration of Human Rights-1948

અનુચ્છેદ - 1 :

તમામ માનવીઓ મુક્ત જન્મે છે અને ગૌરવ અને અધિકારોમાં સમાન છે. તેમનામાં તર્ક અને વિવેકબુદ્ધિના ગુણો છે અને એકબીજા તરફ ભાતૃભાવથી વર્તવું જોઈએ.

અનુચ્છેદ - 2 :

આ ઘોષણામાં નિર્દિષ્ટ કરાયેલ તમામ અધિકારો અને સ્વાતંત્ર્યો માટે દરેક વ્યક્તિ, કોઈ પણ જાતના ભેદભાવ, જેવા કે જાતિ, રંગ, લિંગ, ભાષા, ધર્મ, રાજકીય કે અન્ય અભિપ્રાય, રાષ્ટ્રીય કે સામાજિક મૂળ, મિલકત, જન્મ અથવા અન્ય દરજ્જો સિવાય હક્કદાર છે.

વિશેષમાં, વ્યક્તિ જેમાં રહેતી હોય કે તે દેશ કે વિસ્તારના રાજકીય. હકૂમતી અથવા આંતરરાષ્ટ્રીય દરજ્જાના આધારે કોઈ ભેદભાવ કરવામાં આવશે નહીં. ભલે પછી સ્વાતંત્ર્ય ટ્રસ્ટ, બિન-સ્વશાસિત અથવા અન્ય કોઈ પણ સાર્વભૌમત્વની મર્યાદા હેઠળ હોય.

અનુચ્છેદ - 3 :

દરેકને વ્યક્તિના જીવન, સ્વાતંત્ર્ય અને સલામતી માટે અધિકાર છે.

અનુચ્છેદ - 4 :

કોઈ પણ વ્યક્તિને ગુલામી કે દાસત્વમાં રાખવામાં આવશે નહિ, ગુલામી અને ગુલામનો વ્યાપાર તેનાં તમામ સ્વરૂપોમાં પ્રતિબંધિત રહેશે.

અનુચ્છેદ - 5 :

કોઈ પણ વ્યક્તિને અત્યાચાર અથવા ક્રૂર અમાનવીય કે અપમાનજનક વ્યવહાર કે શિક્ષાને આધીન બનાવાશે નહીં.

અનુચ્છેદ 6:

દરેક વ્યક્તિને, કાયદા સમક્ષ, કોઈ પણ જગ્યાએ વ્યક્તિ તરીકેની માન્યતાઓ અધિકાર છે. અનુચ્છેદ - 7 :

તમામ વ્યક્તિઓ કાયદા સમક્ષ સમાન છે અને કોઈ પણ પ્રકારના ભેદભાવ વગર કાયદા સમક્ષની સમાનતા માટે હક્કદાર છે. તમામ વ્યક્તિઓ, આ ઘોષણાના અનાદરમાં ભેદભાવ અથવા આવા ભેદભાવની ઉશ્કેરણી વિરુદ્ધ કાયદાના સમાન રક્ષણ માટે હક્કદાર છે.

અનુચ્છેદ - 8 :

દરેક વ્યક્તિને બંધારણ અથવા કાયદાથી પોતાને આપવામાં આવેલ મૂળભૂત અધિકારોના ભંગ કરતાં કૃત્યો માટે સક્ષમ રાષ્ટ્રીય ન્યાયપંચ દ્વારા અસરકારક ઉપચારનો અધિકાર રહેશે.

અનુચ્છેદ - 9 :

કોઈ પણ વ્યક્તિને મનસ્વી ધરપકડ, અટકાયત કે દેશનિકાલને આધીન બનાવાશે નહીં.

અનુચ્છેદ 10:

દરેક વ્યક્તિ, પોતાના અધિકારોના નિર્ણય અને પોતાની સામેના કોઈ પણ ફોજદારી આરોપમાં, સ્વતંત્ર અને તટસ્થ ન્યાયપંચ દ્વારા યોગ્ય અને જાહેર સુનાવણી માટે પૂર્ણ સમાનતામાં હક્કદાર છે.

અનુચ્છેદ - 11 :

(1) ફોજદારી ગુનાનો આરોપ મુકાયેલ વ્યક્તિ, પોતાના બચાવ માટે જેને તમામ બાંયધરીઓ હોય તેવી જાહેર ઇન્સાફી કાર્યવાહીમાં, કાયદા મુજબ ગુનેગાર પુરવાર ન થાય, ત્યાં સુધી, નિર્દોષતાના અનુમાન માટે હક્કદાર છે.

(2) કોઈ પણ વ્યક્તિને એવાં કૃત્ય કે કાર્યલોપ બદલ ફોજદારી ગુનાના ગુનેગાર ઠરાવવામાં આવશે નહીં, કે જે તે કાર્યના સમયે રાષ્ટ્રીય કે આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદા પ્રમાણે ગુનો ન બનતું હોય. જે સમયે ફોજદારી ગુનો બન્યો હતો તે સમયે લાગુ પડતા કાયદા કરતાં વધારે શિક્ષા કરી શકાશે નહીં.

અનુચ્છેદ - 12 :

કોઈપણ વ્યક્તિને તેની અંગતતા, કુટુંબ, ઘર કે પત્રવ્યવહાર સાથે દખલગીરી કે તેના મન અને પ્રતિષ્ઠા પરના હુમલાઓને આધીન બનાવવામાં આવશે નહીં. દરેક વ્યક્તિને આવી દખલગીરી અને હુમલાઓને આધીન બનાવવામાં આવે નહીં. દરેક વ્યક્તિને આવી દખલગીરી અને હુમલાઓ સામે કાયદાના રક્ષણનો અધિકાર છે.

અનુચ્છેદ 13:

(1) દરેક વ્યક્તિને રાજ્યની હદમાં હરવા-ફરવા અને નિવાસનું સ્વાતંત્ર્ય રહેશે.

(2) દરેક વ્યક્તિને પોતાના સહિત કોઈ પણ દેશ છોડવાનો અને પોતાના દેશમાં પાછા ફરવાનો અધિકાર છે.

અનુચ્છેદ - 14 :

(1) દરેક વ્યક્તિને ત્રાસ સામે અન્ય દેશોમાં રાજ્યાશ્રયી માગવાનો અને ભોગવવાનો અધિકાર છે.

(2) યથાર્થ રીતે બિનરાજકીય ગુનાઓમાંથી અથવા યુનોના હેતુઓ અને સિદ્ધાંતોની વિરુદ્ધનાં કૃત્યોમાંથી ઉત્પન્ન થતા ત્રાસની બાબતમાં આ અધિકાર ન મળી શકે.

અનુચ્છેદ - 15 :

(1) દરેક વ્યક્તિને રાષ્ટ્રીયતાનો અધિકાર છે.

(2) કોઈપણ વ્યક્તિને મનસ્વી રીતે તેની રાષ્ટ્રીયતાથી વંચિત કરી શકાશે નહીં અથવા તેને રાષ્ટ્રીયતા બદલવાના અધિકારનો ઇન્કાર કરાશે નહીં અનુચ્છેદ - 16:

(1) પૂર્ણ ઉંમરના પુરુષો અને સ્ત્રીઓને જાતિ રાષ્ટીયતા કે ધર્મના કોઈ પણ જાતનાં નિયંત્રણ વિના, લગ્ન કરવાનો અને કુટુંબ રચવાનો અધિકાર છે. લગ્ન. લગ્ન દરમિયાન અને તેનાં વિસર્જન બાબતે તેઓ સમાન અધિકારો માટે હક્કદાર છે.

(2) લગ્ન કરવાનો ઇરાદો ધરાવતા પતિ કે પત્નીની મુક્ત અને પર્ણ સંમતિથી જ લગ્ન કરી શકાશે.

અનુચ્છેદ - 17 :

1) દરેક વ્યક્તિને પોતાની મિલકતમાં તેને એકલાને જ, અથવા અન્યની સાથે સહયોગમાં. (અધિકાર છે.

(2) કોઈ પણ વ્યક્તિને મનસ્વી રીતે તેની મિલકતથી વંચિત કરી શકાશે નહીં.

અનુચ્છેદ - 18 :

દરેક વ્યક્તિને વિચાર, વિવેકબુદ્ધિ અને ધર્મનો અધિકાર છે. આ અધિકારમાં પોતાના ધર્મ કે માન્યતા બદલવાના સ્વાતંત્ર્યનો અને તેમાં પોતાને એકલા કે અન્યોના સાથમાં રહીને, ખાનગી કે જાહેરમાં, પોતાના ધર્મ કે માન્યતા, શિક્ષણ, વ્યવહાર, પૂજા અથવા પાલનમાં પ્રદર્શિત કરવાના સ્વાતંત્ર્યનો સમાવેશ થાય છે.

અનુચ્છેદ - 19 :

દરેક વ્યક્તિને અભિપ્રાય અને અભિવ્યક્તિનો અધિકાર છે. આ અધિકારમાં કોઈ પણ જાતની દખલગીરી વગર અભિપ્રાયો ધરાવવાનો અને સરહદો ઓળંગીને કોઈ પણ માધ્યમ મારફત માહિતી અને વિચારો શોધવા, મેળવવા અને આપવાનાં સ્વાતંત્ર્યનો સમાવેશ થાય છે.

અનુચ્છેદ - 20 :

(1) દરેક વ્યક્તિને શાંતિપૂર્ણ સભા અને સંગઠનનો અધિકાર છે.

(2) કોઈ પણ વ્યક્તિને કોઈ સંગઠનમાં રહેવા ફરજ પાડી શકાશે નહીં.

અનુચ્છેદ - 21 :

(1) દરેક વ્યક્તિને પોતાના દેશના શાસનમાં સીધી રીતે અથવા મુક્ત રીતે પસંદ કરાયેલ પ્રતિનિધિઓ મારફત ભાગ લેવાનો અધિકાર છે.

(2) દરેક વ્યક્તિને પોતાના દેશની જાહેર સેવા વાપરવાનો સમાન અધિકાર છે.

(3) સરકારની સત્તાનો આધાર લોકોની ઇચ્છા રહેશે : આ ઇચ્છા સમયાંતરે યોજાતી અને યથાર્થ ચૂંટણીમાં વ્યક્ત થશે, કે જે સાર્વત્રિક અને સમાન મતાધિકારવાળી હશે અને જે ખાનગી મતદાન અથવા સમાન મુક્ત પ્રક્રિયાઓથી યોજાશે.

અનુચ્છેદ - 22 :

દરેક વ્યક્તિને, સમાજના સભ્ય તરીકે, સામાજિક સુરક્ષાનો અધિકાર છે અને રાષ્ટ્રીય પ્રયત્ન અને આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારથી અને દરેક રાજ્યનો સંગઠન અને સંશોધનને અનુરૂપ, પોતાના ગૌરવ અને પોતાના વ્યક્તિત્વના મુક્ત વિકાસ માટે અનિવાર્ય આર્થિક, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક અધિકારો માટે હક્કદાર છે.

અનુચ્છેદ - 23 :

(1) દરેક વ્યક્તિને કામ, રોજગારીની મુક્ત પસંદગી, કામની ન્યાયી અને અનુકૂળ શરતો અને બેરોજગારી સામે રક્ષણનો અધિકાર છે.

(2) દરેક વ્યક્તિને, કોઈ પણ ભેદભાવ વગર, સમાન કામ માટે સમાન વેતનનો અધિકાર છે. જે કામ કરે છે તે દરેક વ્યક્તિને પોતાના અને પોતાના કુટુંબના માનવ ગૌરવને યોગ્ય એવાં બસ્તિત્વ માટે ન્યાયી અને અનુકૂળ મહેનતાણાનો અધિકાર છે. અને જરૂર પડયે. અન્ય સાધનો અને સામાજિક સુરક્ષાથી તેની પુરવણી થવી જોઈએ.

(4) દરેક વ્યક્તિને પોતાનાં હિતોના રક્ષણ માટે મંજૂર મંડળો રચવાનો અને તેમાં જોડાવાનો અધિકાર છે.

અનુચોદ - 24 :

દરેક વ્યક્તિને કામના કલાકો પર વાજબી નિયંત્રણ અને સમયાંતરે પગાર સાથે રજાઓ સાથે, આરામ અને ફુરસદનો અધિકાર છે.

અનુચ્છેદ - 25 :

(1) દરેક વ્યક્તિને, ખોરાક, કપડાં. રહેઠાણ અને તબીબી કાળજી અને જરૂરી સામાજિક સેવાઓ સહિત પોતાના અને પોતાના કુટુંબના આરોગ્ય અને કલ્યાણ માટે પૂરતા જીવનધોરણ માટે અધિકાર છે અને તેને બેકારી, માંદગી, અસમર્થતા, વિધવાસ્થિતિ, વૃદ્ધાવસ્થા અથવા પોતાના અંકુશ બહાર જીવનનિર્વાહ અભાવના પ્રસંગે સુરક્ષાનો અધિકાર છે.

(2) માતૃત્વ અને બાળપણ ખાસ કાળજી અને મદદ માટે હક્કદાર છે. લગ્નથી કે લગ્ન બહાર જન્મ પામેલાં તમામ બાળકો એક જ પ્રકારનું સામાજિક સંરક્ષણ ભોગવશે.

અનુચ્છેદ - 26:

(1) દરેકને શિક્ષણનો અધિકાર છે. ઓછામાં ઓછું પ્રાથમિક અને મૂળભૂત તબક્કાઓમાં શિક્ષણ નિઃશુલ્ક હોવું જોઈએ. પ્રાથમિક શિક્ષણ ફરજિયાત હોવું જોઈએ. ટેકનિકલ અને વ્યાવસાયિક શિક્ષણ સામાન્ય રીતે લભ્ય બનશે અને ઉચ્ચ શિક્ષણ ગુણવત્તાના આધારે તમામના માટે સમાન રીતે મેળવવાનો અધિકાર રહેશે.

(2) શિક્ષણ માનવ વ્યક્તિત્વના પૂર્ણ વિકાસ અને માનવ અધિકારો અને મૂળભૂત સ્વાતંત્ર્યો માટેનો આદર મજબૂત બનાવવા તરફ નિર્ધારેલ હશે. તે તમામ રાષ્ટ્રો. જાતીય અથવા ધાર્મિક જૂથો વચ્ચે સમાજ, સહનશીલતા અને મિત્રતાને ઉત્તેજન આપશે અને શાંતિની જાળવણી માટે યુનોની પ્રવૃત્તિઓ આગળ ધપાવશે.

(3) પોતાનાં બાળકોને કયા પ્રકારનું શિક્ષણ આપવામાં આવશે, તે પસંદ કરવાનો અગ્ર અધિકાર મા-બાપને રહેશે.

અનુચ્છેદ - 27 :

(1) દરેક વ્યક્તિને, સમૂહના સાંસ્કૃતિક જીવનમાં મુક્ત રીતે ભાગ લેવાનો, કલા માણવાનો અને વૈજ્ઞાનિક પ્રગતિ અને તેના લાભોનો હિસ્સો લેવાનો અધિકાર છે.

(2) પોતે જેનો કર્તા હોય તે વૈજ્ઞાનિક, સાહિત્યિક અથવા કલાત્મક કૃતિમાંથી પરિણમતા નૈતિક ભૌતિકહિતોના રક્ષણનો દરેક વ્યક્તિને અધિકાર છે.

અનુચ્છેદ - 28 :

દરેક વ્યક્તિ એવી સામાજિક અને આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યવસ્થા માટે હક્કદાર છે કે જેમાં આ ઘોષણામાં નિર્દિષ્ટ કરાયેલ અધિકારો અને સ્વાતંત્ર્યો પૂર્ણતઃ પ્રાપ્ત કરી શકાય.

અનુચ્છેદ - 29 :

(1) જે સમાજમાં જ માત્ર પોતાના વ્યક્તિત્વનો મુક્ત અને પૂર્ણ વિકાસ શક્ય છે તેના તરફ દરેક વ્યક્તિની ફરજો છે.

(2) પોતાના અધિકારો અને સ્વાતંત્ર્યોના ઉપભોગમાં દરેક વ્યક્તિ, એવા નિયંત્રણને આધીન રહેશે ! જે બીજાના અધિકારો અને સ્વાતંત્ર્યોના આદરની યોગ્ય સ્વીકૃતિ મેળવવાના એકમાત્ર હેતુથી અને લોકશાહી સમાજમાં નૈતિકતા. જાહેર વ્યવસ્થા અને સામાન્ય કલ્યાણની ન્યાયી જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા માટે કાયદાથી નક્કી કરાયેલ હોય.

(3) આ અધિકારો અને સ્વાતંત્ર્યો, કોઈ પણ પ્રસંગે, યુનોના હેતુઓ અને સિદ્ધાંતો વિરુદ્ધ વાપરી શકાશે નહીં.

અનુચ્છેદ - 30 :

આ ઘોષણામાંની કોઈ જોગવાઈઓમાં એમ ગર્ભિત હોવાનું અર્થઘટન કરી શકાશે નહીં કે જેનાથી કોઈ રાજ્ય, જૂથ અથવા વ્યક્તિને, અહીં નિર્દિષ્ટ કરાયેલ અધિકારો અને સ્વાતંત્ર્યનો નાશના હેતુથી કોઈ પ્રવૃત્તિમાં સંમિલિત થવાનો, કે કૃત્ય કરવાનો અધિકાર મળતો.

- **જાહેર હિતની અરજી અને મહત્વના ચુકાદાઓ** :-

૧. ઝહીરા શેખ વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત
૨. ઉંની ક્રિશનન વિ. સ્ટેટ ઓફ આંધ્ર પ્રદેશ
૩. નરગિસ મિર્ઝા વિ. એર ઈન્ડિયા કેસ
૪. લક્ષ્મીકાન્ત પાંડે વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા
૫. દિલ્હી ડોમેસ્ટિક વર્કિંગ વિમેન ફોરમ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા
૬. વિશાખા વિ. સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન
૭. Hussainara Khatoon vs State of Bihar

- Reference Book: -

1. સી જમનાદાસની કંપની
2. યુનિવર્સલ પબ્લિકેશન
3. ઇન્ટરનેશનલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટસ.

PALANPUR